

ORIGINALNI NAUČNI ČLANAK

Dejan Popović*
Zoran S. Mirković**

OPŠTI ZAKON O UNIVERZITETIMA IZ 1954. GODINE: PRVI POSLERATNI ZAKON O VISOKOM ŠKOLSTVU U JUGOSLAVIJI I NJEGOVI DUGOROČNI EFEKTI

Drugi deo

Apstrakt: Posle raskida sa SSSR, jugoslovenski komunisti su počeli da grade drukčiji model socijalizma, u kojem bi visoko obrazovanje dobilo određenu autonomiju, a oni sačuvali monopol vlasti. Od 1952. do 1954. godine vođena je široka rasprava u koju su, pored državnih funkcionera, bili uključeni i univerzitetski profesori i profesionalna udruženja. U njoj su pretresana pitanja nove organizacije univerziteta i fakulteta, uticaja države u upravljanju tim ustanovama, izbora nastavnika i dr. Godine 1954. Savezna narodna skupština donela je Opšti zakon o univerzitetima, koji je odmah postao primenjiv. Tim zakonom su univerziteti i fakulteti dobili status pravnih lica i pravo da donose statute. Njima su upravljali savet (u kojem su profesori i država /sa studentima/ imali po 50% glasova), rektor/dekan i univerzitetska/fakultetska uprava. U državama sukcesorima ex-Jugoslavije i danas se oseća uticaj ovog zakona, a u Srbiji, Hrvatskoj i Severnoj Makedoniji i dalje fakulteti imaju status pravnog lica.

Ključne reči: Opšti zakon o univerzitetima, svojstvo pravnog lica, univerzitetski savet, rektor, univerzitetska uprava, dekan, univerzitetski nastavnici, studenti, Savez komunista Jugoslavije.

5. SADRŽINA OPŠTEG ZAKONA O UNIVERZITETIMA

5.1. OSNOVNE ODREDBE

Opšti zakon o univerzitetima iz 1954. godine je u glavi prvoj sadržao „Osnovne odredbe“, za razliku od, na primer, Drugog nacrtu, koji je počeo

---

* Profesor emeritus, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd; e-mail: dejan.popovic@ius.bg.ac.rs ORCID ID: 0000-0002-6543-7858

** Redovni profesor, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu, Beograd; e-mail: zoranm@ius.bg.ac.rs ORCID ID: 0009-0002-1238-5414

njao „Opštim odredbama“. Zakonodavac je, u nastojanju da uredi odnos univerziteta i fakulteta u njegovom sastavu, u članu 1. propisao:

„Univerzitet je zajednica fakulteta kao naučnih i najviših nastavnih ustanova za određene struke odnosno grupe struka. Univerzitet se stara o unapređenju i usklađivanju nastave i naučnog rada i vrši poslove od zajedničkog interesa za fakultete.“

Univerzitet i fakulteti su samostalne ustanove „zasnovane na načelima društvenog upravljanja“ (član 2. stav 1). Ustavni zakon iz 1953. godine je naglasio princip društvenog upravljanja u oblasti prosvete, nauke, kulture i drugih društvenih službi. Jovan Đorđević je ovako opisao sadržinu sintagme „društveno upravljanje“, jedne od novina kojima je jugoslovenski socijalizam trebalo da se razlikuje od sovjetskog „administrativnog socijalizma“: „Ostvarivanje načela društvenog upravljanja na ovim područjima ima dvostruki značaj. Na osnovu tog načela prosvetne, naučne, kulturne i druge ustanove koje vrše društvene službe dobijaju nov položaj i nov mehanizam upravljanja. Ali na bazi ostvarivanja društvenog upravljanja menja se i struktura stare države putem postepenog smanjenja i odumiranja etatizma u oblasti prosvete, nauke i kulture. Društvenim upravljanjem u ovim oblastima tzv. državna prosvetna funkcija se u toj meri preobražava da postaje društvena, punije demokratska.“¹ Društveno upravljanje je našlo svoj manifestan izraz u članovima univerzitetskog i fakultetskog saveta koje je imenovala republička narodna skupština „iz reda naučnih, stručnih i drugih javnih radnika“ i u potvrdi statuta univerziteta i fakulteta od strane republičke narodne skupštine. Pored toga, društvena zajednica je trebalo da osigurava materijalna sredstva potrebna za rad univerziteta i fakulteta. Predračun prihoda i rashoda univerziteta i fakulteta je bio sastavni deo republičkog budžeta (član 10).

Član 2. stav 2. Opšteg zakona o univerzitetima je glasio: „Pitanje izvođenja nastave i naučnog rada u isključivom su delokrugu nastavno-naučnih kolektiva.“ Član 4. je zajemčio slobodu nastavnog i naučnog rada na univerzitetu. Ovo je trebalo da garantuje slobodu nastavnog i naučnog rada i time nastavno-naučnu autonomiju.

Univerzitet i fakulteti su imali nekoliko zadataka (član 3). Nastavni zadatak je bio da se uvođenjem studenata u teorijska i praktična znanja i metode naučnog rada dobijaju visokokvalifikovani stručnjaci. Naučni zadatak se sastojao u organizovanju naučnog rada – kako ličnog naučnog rada nastavnika tako i u podizanju naučnog i nastavnog podmlatka. Vaspitni zadatak je bio da „vaspitavaju studente kao svesne građane so-

1 Đorđević, J., 1954, O značaju i primeni saveznog Opšteg zakona o univerzitetima, u: *Opšti zakon o univerzitetima*, Beograd, Službeni list FNRJ, str. 5.

cijalističke zajednice“. Iako današnjem čitaocu pojam svesnog građanina može izgledati veoma neodređen, u ono vreme on je imao svoju sadržinu i označavao je da ta osoba ima jasne predstave i znanja o društvenom i političkom uređenju zemlje, o istoriji i značaju stvaranja novog društva, njegovoj ulozi i odgovornosti, solidarnosti itd. Napokon, ističe se zadatak, koji bi se mogao nazvati razvojnim zadatkom univerziteta i fakulteta, da „svojim radom i saradnjom sa privrednim, kulturnim i ostalim društvenim ustanovama i organizacijama u zemlji, i međunarodnom naučnom i stručnom saradnjom unapređuju nauku i nastavu i pomažu privredni, kulturni i društveni razvitak zemlje“.

Član 6. je propisao da univerzitet i fakulteti imaju svoje statute. Statut univerziteta sadržao bi odredbe o organizaciji, radu, ustanovama i administraciji univerziteta. Statuti fakulteta sadržali bi odredbe o organizaciji, radu, nastavnom planu i pravilima studija, kao i o ustanovama i administraciji fakulteta. Statute bi potvrđivala republička narodna skupština. Ustanova statuta je bila novina.² Pre rata je uredbe o univerzitetima i pojedininim fakultetima donosilo Ministarstvo prosvete. Sada je prepušteno univerzitetima i fakultetima da svoja unutrašnja pitanja samostalno regulišu i podnose na potvrdu republičkoj narodnoj skupštini. U postojećim okolnostima (jednopartijski sistem, ideološka država itd.) samostalno uređivanje odnosa kroz statute je bila velika tekovina u poređenju sa stanjem od 1945. do donošenja Opšteg zakona o univerzitetima. Stanje u zemljama socijalističkog lagersa je ostalo nepromenjeno – vladao je sovjetski model u kome su univerzitet i visoko obrazovanje bili pod punom kontrolom partijske države. Pravo na donošenje vlastitih statuta ostalo je bitno obeležje autonomije univerziteta i fakulteta do današnjih dana.³

Član 8. stav 3. je propisao da su „univerzitet i fakulteti (...) pravna lica“. Fakulteti su po prvi put dobili svojstvo pravnog lica. Zakon o Univerzitetu Kraljevine Srbije i Opšta uredba Univerziteta iz 1905. godine izričito su propisivali da je Univerzitet samostalno pravno lice, a da fakulteti nisu

2 Đorđević, J., 1954, O statutima fakulteta, *Univerzitetski vesnik – list Udruženja univerzitetskih nastavnika*, god. V, br. 97, 24. jun, str. 1, 3.

3 Npr. u Hrvatskoj: čl. 12, st. 3, tač. 2. Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, *Narodne novine*, br. 119/22; u Srbiji: čl. 6, st. 1, tač. 4. Zakona o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 88/17, ..., 19/25. Tokom proteklih više od sedam decenija jedino je kraće vreme u Srbiji Zakon o univerzitetu iz 1998. godine (*Službeni glasnik RS*, br. 20/98), kojim je suštinski bila ukinuta autonomija univerziteta, u čl. 130, st. 1, tač. 1. propisivao da statut fakulteta donosi upravni odbor koji je, u skladu sa čl. 128, st. 3, imenovala Vlada Republike Srbije. Analogno rešenje važilo je i za donošenje statuta univerziteta. Taj zakon je prestao da važi posle pada Miloševićevog režima, kada je 1. maja 2002. godine stupio na snagu novi Zakon o univerzitetu (*Službeni glasnik RS*, br. 21/02), kojim je fakultetima i univerzitetima vraćeno pravo da njihovi saveti donose statute.

pravna lica. Ako je neki legat ili poklon učinjen kojem od fakulteta, imalo se smatrati da je zaveštalac odnosno poklonodavac hteo poklon učiniti Univerzitetu, s tim što je ovaj bio obavezan da prihode od legata ili poklona upotrebi isključivo u korist dotičnog fakulteta.⁴ Odredba da je univerzitet pravno lice, a da fakulteti koji čine sastavne delove univerziteta nisu pravna lica, bila je propisana i u Zakonu o univerzitetima od 28. juna 1930. i Opštoj uredbi univerziteta od 11. decembra 1931. godine.⁵ Otuda su tek Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine fakulteti dobili svojstvo pravnog lica i ta se tekovina u nekim državama nastalim na teritoriji nekadašnje Jugoslavije održala do današnjeg dana.

Prilikom sastavljanja nacрта Opšteg zakona i njegovog pretresa javile su se dve koncepcije u pogledu na strukturu univerziteta. Jedna je bila za čvrsto jedinstvo univerziteta kao korporacije, druga je bila za univerzitet kao konfederaciju fakulteta. U tadašnjim percepcijama, i jedna i druga koncepcija, odnosno modeli imali su svoje prednosti i mane. Prednost prvog modela je očuvanje univerziteta kao zajedničke ustanove fakulteta koji ga čine, a mana je bujanje administracije na jednom mestu. Prednost drugog modela je u snaženju uloge fakulteta, svojevrsnoj decentralizaciji (u tim godinama podsticanoj i u nekim drugim sferama, poput ojačavanja komunalnog sistema), a mana slabljenje univerziteta kao jedinstvene akademske ustanove. Prethodno pomenuta dilema, obelodanjena u raspravi koja je vodila usvajanju Opšteg zakona o univerzitetima, ostala je da lebdi nad pojedinim univerzitetima na prostoru nekadašnje Jugoslavije i posle sedam decenija. Profesor Jovan Đorđević, pisac uvodne reči za službeno izdanje Opšteg zakona o univerzitetima iz 1954. godine, zapisao je: „Koncepcija koju je usvojio zakon nastoji da otkloni slabosti obe izložene koncepcije, usvajajući ono što su one sadržavale pozitivno.“⁶ Taj autor nije, međutim, uložio napor da ukaže na koji se način postiglo da obe visokoškolske ustanove poseduju svojstvo pravnog lica, a da pri tome ne dolazi do frikcija prilikom vršenja pravnog subjektiviteta. To će pitanje dobijati na značaju u meri u kojoj fakulteti budu dobijali pravo da ostvaruju sopstvene prihode (npr. od naknada koje uplaćuju studenti koji se ne finansiraju iz budžeta ili od prihoda po osnovu projekata ili prodaje usluga na tržištu). U prvoj deceniji XXI veka, kako su države sukcesori *ex*-Jugoslavije pristupale tzv. Bolonjskom procesu, iz Saveta Evrope, tela pod čijim je okriljem praćena primena toga procesa, kao i iz Evropske

4 *Zbornik zakona i uredbi o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, str. 177, 187, 190. Opšta uredba univerziteta iz 1931. godine propisivala je da se službena prepiska sa licima i vlastima van fakulteta vrši uvek preko rektorata.

5 *Ibid.*, str. 258, 277, 278, 279.

6 Đorđević, J., 1954a, str. 7.

asocijacije univerziteta, vršen je pritisak da se fakultetima oduzme pravni subjektivitet i formiraju snažni, centralizovani univerziteti. Neke republike su popustile, pa je tako u Crnoj Gori samo univerzitet pravno lice, dok fakulteti nemaju svojstvo pravnog lica.⁷ U BiH je materija visokog obrazovanja uređena zakonima na subcentralnim nivoima. U entitetu Republika Srpska je Zakonom o visokom obrazovanju propisano da univerzitet ima svojstvo pravnog lica, a da ga članice univerziteta (fakulteti i dr.) nemaju.⁸ U entitetu Federacija BiH ta je materija uređena kantonalnim zakonima, ali im je zajedničko da samo univerzitet ima status pravnog lica.⁹ U slovenačkom Zakonu o visokom školstvu propisano je da je univerzitet pravno lice, dok članica univerziteta (fakultet) može nastupati u svoje ime i za svoj račun u pravnom prometu i s tim u vezi ostvarivati svoju pravnu i poslovnu sposobnost samo kada obavlja delatnost koja se odnosi na promet dobara i usluga na tržištu.¹⁰ S druge strane, u Hrvatskoj, Severnoj Makedoniji i Srbiji fakultetski lobiji su bili uspešniji i oduprli su se bolonjskom aktivizmu. Savremeni hrvatski zakonodavac je jasan: „Sveučilište (koje je *per definitionem* pravno lice – *autori*) kao sastavnicu s pravnom osobnosti može osnovati fakultet ili umjetničku akademiju“, mada „kao sastavnicu bez pravne osobnosti“ može osnovati i „fakultet odnosno umjetničku akademiju bez pravne osobnosti“. ¹¹ Slično je postupljeno i u makedonskom Zakonu o visokom obrazovanju.¹² U važećem srpskom Zakonu o visokom obrazovanju propisano je da „fakultet, odnosno umetnička akademija, ima svojstvo pravnog lica ako ostvaruje najmanje tri akreditovana studijska programa“;¹³ drugim rečima, fakultet, odnosno umetnička akademija sa jednim ili dva akreditovana studijska programa ne mogu biti pravno lice. Oscilacije pokrenute pre 71 godinu odredbom člana 8. stav 3. Opšteg zakona o univerzitetu, kojom je propisano da su univerzitet i fakulteti pravna lica, registruju se, dakle, na akademskim seizmografima na *ex-jugoslovenskom* prostoru i u vremenu kada nastaje ovaj tekst.

7 Čl. 39. Zakona o visokom obrazovanju, *Službeni list Crne Gore*, br. 44/2014, ..., 125/23.

8 Čl. 30. i 47. Zakona o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 67/20.

9 Npr. čl. 33. Zakona o visokom obrazovanju, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 36/22.

10 Čl. 10. Zakona o visokem školstvu, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 32/2012, ..., 102/23.

11 Čl. 10, st. 2. i 3. Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti.

12 Член 15. Закона на високото образование, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 82/18, ..., 58/24.

13 Čl. 57, st. 7. Zakona o visokom obrazovanju.

Među osnovnim odredbama su bile i: da svaki građanin ima pravo da se pod jednakim uslovima upiše na fakultet i da na njemu stiče akademske i naučne stepene (član 5); da univerzitetski i fakultetski organi donose svoje odluke javnim glasanjem, ako nije ovim zakonom drugačije određeno (član 7); da se univerziteti i fakulteti osnivaju i ukidaju zakonom i da svaki fakultet pripada jednom od univerziteta (član 8. st. 1–2); da univerziteti i fakulteti vrše svoja prava i dužnosti u saglasnosti sa Ustavom, zakonima i svojim statutima, a da nadzor nad zakonitošću njihovog rada vrši republičko izvršno veće (član 9).

5.2. NASTAVA I NAUČNI RAD

U Osnovnim odredbama je, da ponovimo još jedanput, zajemčena sloboda nastavnog i naučnog rada, a pitanje nastave i naučnog rada, uređeno u drugoj glavi Opšteg zakona o univerzitetima, predato je u isključivu nadležnost nastavno-naučnih kolektiva. U tadašnjim okolnostima ovo je bilo veoma značajno – otklonjeno je uplitanje državne administracije u ova osetljiva pitanja. Pri tome je proklamovano načelo transparentnog delovanja visokoškolskih ustanova: nastava i ispiti su javni (čl. 12). Osnovna funkcija fakulteta i univerziteta je nastavna, uporedo sa naučnom. Postoji redovna nastava za studente na fakultetima koja traje najmanje četiri, a najviše šest godina. Ali „na fakultetima se uvodi (i) nastava za usavršavanje, specijalizaciju i pripremu doktorata“ (član 11). Opšti zakon nije definisao niti bliže odredio te posebne oblike nastave, prepuštajući to propisima republičkog zakona i statutima.

Iako je predvideo da će o doktoratu nauka biti donet poseban savezni zakon,¹⁴ Opšti zakon o univerzitetima je izmenio dotadašnji sistem sticanja doktorata nauka, uspostavljen odredbama Zakona o sticanju naučnog stepena doktora nauka od 12. oktobra 1948. godine.¹⁵ 1) Stepen doktora nauka daje univerzitet na osnovu odluke fakulteta, a ne više i akademija nauka.¹⁶ 2) Uvedeno je polaganje usmenog ispita, što je svakako bilo u vezi

14 To je učinjeno Zakonom o doktoratu nauka od 20. juna 1955. godine (*Službeni list FNRJ*, br. 29/55).

15 *Službeni list FNRJ*, br. 89/48.

16 Prelaznim i završnim odredbama Opšteg zakona o univerzitetima iz 1954. godine je propisano da za disertacije koje se nalaze u radu, odobrene od fakulteta, odnosno akademije nauka do stupanja na snagu ovog zakona, važe za vreme od dve godine ranije doneti propisi. Po stupanju na snagu ovog zakona, akademije nauka ne mogu odobravati nove disertacije (čl. 62). Ovim je bio stavljen *ad acta* čl. 4. Zakona o sticanju naučnog stepena doktora nauka od 12. oktobra 1948. godine, koji je propisivao: „Pravo dodeljivanja naučnog stepena doktora nauka imaju fakulteti univerziteta i visokih škola kao i akademije nauka.“ Čl. 3. Zakona o doktoratu nauka od 20. juna

sa nastavom za pripremu doktorata. Izuzetno, fakultetska uprava je mogla, saglasno odredbama statuta, osloboditi od polaganja usmenog doktorskog ispita kandidata koji se duže bavio naučnim i stručnim radom. Položen usmeni doktorski ispit bio je prvi korak iza koga je sledila izrada i javna odbrana doktorskog rada, koji je morao biti samostalan naučni rad.¹⁷

Pojedini fakulteti su se mogli deliti na odseke. Radi organizovanja nastave i naučnog rada univerzitet i fakulteti imaju institute, zavode, katedre, seminare, klinike, ogledna dobra, laboratorije, kabinete i druge ustanove. Ove ustanove se osnivaju odlukom univerziteta ili fakulteta i moraju imati svoja pravila koja sadrže odredbe o zadacima, organizaciji i upravljanju (član 13). Navedene nastavne i naučne ustanove bi trebalo da omoguću da studenti, pored predavanja, posećuju vežbe, seminare, budu uključeni u praktičan ili eksperimentalni rad, da u manjim grupama rade na konkretnim problemima i tako da se upućuju u probleme nauke i struke. Na taj način se približava idealu univerzitetske nastave – da se ona zasniva na rezultatima naučnih istraživanja.

Nastava na fakultetima se imala izvoditi po nastavnim planovima i programima, a za svaki nastavni predmet utvrđuje se nastavni program. Obavezni nastavni predmeti utvrđuju se statutom fakulteta (član 14). Nastavni plan je „pravni izraz strukture nastave i on se pojavljuje u obliku skupa i vremenskog rasporeda nastavnih predmeta. Program je pregled sadržine i obima nastavnog predmeta“.¹⁸ Pitanje nastavnih planova i programa nije bilo samo jedno organizaciono-tehničko pitanje. Ono je imalo suštinski karakter. Zbog toga je jedno od najvažnijih pitanja fakultetskog statuta bilo utvrđivanje nastavnog plana, to jest koje će se discipline, u kom obimu i kojim redom izučavati na fakultetu. Od nastavnog plana, u prvom redu, zavisili su (i zavise) karakter fakulteta, fizionomija i stručni profil onih koji kao diplomirani studenti izlaze s fakulteta.¹⁹

Utvrđivanje programa pojedinog nastavnog predmeta nije bila laka stvar u vremenu kada se stvaralo novo društvo i koje je nosilo mnogo nepoznanica. Posle sovjetskog uticaja u razvoju tadašnje nastave i nauke došao je Treći plenum CK KPJ s kraja 1949. godine, koji je otvorio vrata

---

1955. godine odredbom „Doktorat nauka dodeljuje univerzitet na osnovu odluke fakulteta“ ponovio je odredbu iz čl. 16, st. 1. Opšteg zakona o univerzitetima.

17 Odredbom čl. 27, st. 2. Zakona o doktoratu nauka iz 1955. godine bilo je propisano da se doktorat nauka može sticati po ranijim propisima (dakle, bez usmenog doktorskog ispita) ako se doktorska disertacija *preda* najdalje do 15. jula 1956. godine. Zakon je, dakle, bio neprecizan u određivanju prelaznog režima. O tom prelaznom režimu na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu vid. Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 927, 928.

18 Đorđević, J., 1954a, str. 29.

19 Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 769.

i prema zapadnim tokovima u nastavi i nauci. Ovo je svakako uticalo i na nesnalaženja i oklevanja. To je bio razlog da je Savet Univerziteta u Beogradu 15. aprila 1957. godine doneo Preporuku o izradi nastavnih programa, nastojeći da nekako približi ili uskladi postupke pripreme tih programa primenjivane na fakultetima u njegovom sastavu. U Preporuci je iskazano očekivanje da nastavni programi budu izrađeni i učinjeni dostupnim javnosti do početka školske 1957/58. godine. Uz puno uvažavanje uloge koju imaju katedre, odseci i druge organizacione jedinice fakulteta, Univerzitetski savet je sugerisao da se koristi saradnja stručnjaka i ustanova, kao i saradnja nastavnika istih predmeta sa raznih fakulteta. Očekivala se i saradnja studenata, a predloženo je i da se, u granicama raspoloživih sredstava i vremena, razmene iskustva sa srodnim visokoškolskim ustanovama iz ostalih delova FNRJ. Osim međufakultetskih savetovanja, veoma značajne bi bile međukatedarska i međupredmetna saradnja. Na kraju su date tri preporuke koje bi trebalo da doprinesu da se nastavni programi pojedinih predmeta, pored izražene specifičnosti koju zahteva priroda predmeta, celishodno uklope u celinu programa fakulteta, odnosno grupe ili odseka. Toga radi je trebalo težiti: (1) da se izbegne preopterećenost činjeničnog materijala (koja je obeležavala dotadašnje programe); (2) da savremenost nastave (tj. najnovija naučna dostignuća) bude u pogledu materijalne sadržine osnovni kriterijum u sastavljanju programa; (3) da naučna idejnost nastave treba da dođe do izraza i u nastavnim programima. Duh te preporuke mogao se zapaziti i u narednim godinama prilikom izrade novih nastavnih programa.²⁰

Najzad, Opšti zakon o univerzitetima propisuje da student koji završi redovne studije na fakultetu dobija diplomu u kojoj se utvrđuje akademski stepen. Diplomom potpisuju rektor i dekan fakulteta. Akademski stepeni su se utvrđivali propisima SIV-a (član 15).

5.3. STUDENTI

Treća glava bila je posvećena studentima. Status studenta dobijao se upisom na jedan od fakulteta. Svako ko je završio potpunu srednju školu opšteg obrazovanja – bio građanin FNRJ ili stranac – imao je pravo da se pod jednakim uslovima upiše na fakultet. Oni koji su završili srednju stručnu ili učiteljsku školu imali su pravo da se upišu na odgovarajuće fakultete saglasno propisima SIV-a. Odlukom SIV-a od 10. jula 1954. godine, donetom po osnovu člana 17. stav 2. Opšteg zakona o univerzitetima, na pravni fakultet, na primer, mogli su se upisati i građani koji nisu za-

20 Državni arhiv Srbije, fond Univerzitet u Beogradu, Preporuka o izradi nastavnih programa od 15. aprila 1957, str. 71; Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 816.

vršili gimnaziju, već školu za unutrašnju upravu, višu školu Ministarstva unutrašnjih poslova, odnosno višu školu Udbe ili srednju upravnu školu, na ekonomski fakultet su se mogli upisati i građani koji su završili srednju ekonomsku školu, ekonomski večernji tehnikum, ekonomski odsek pomorske srednje škole ili ekonomski odsek železničkog tehnikuma itd.²¹

Na fakultete na kojima to dozvoljava način izvođenja nastave mogli su se upisivati vanredni studenti, saglasno propisima SIV-a. Vanredno studiranje je uvela Vlada FNRJ 8. decembra 1947. godine Uredbom o vanrednom studiranju na univerzitetima i visokim školama.²² Pravo da se upišu kao vanredni studenti su imali oni koji su, pored neophodnih prethodnih školskih kvalifikacija, bili zaposleni u privredi, državnim i drugim nadležnostima, i zbog toga nisu mogli pohađati predavanja i biti redovni studenti.

Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine, u članu 18, bila su propisana prava i dužnosti studenata: pravo i dužnost posećivanja predavanja, seminara i vežbi, učestvovanja u svim drugim oblicima nastavnog rada i pravo polaganja ispita. Razrada prava i obaveza studenata ostavljena je prvenstveno statutima fakulteta. Studenti su bili dužni da se pridržavaju univerzitetskih i fakultetskih propisa i pravila i da čuvaju ugled studenata i univerziteta. Za njihovu povredu bi odgovarali pred disciplinskim sudovima za studente. Status studenta je prestajao diplomiranjem, ispisom sa fakulteta, osudom na kaznu strogog zatvora ili kaznu zatvora dužu od šest meseci, dok ta kazna traje, odlukom fakultetskog saveta u slučaju osude na kaznu ograničenja građanskih prava dok ta kazna traje. Za najteže povrede discipline zakon je mogao predvideti kaznu isključenja sa univerziteta.

Studenti su mogli osnivati stručna, kulturna i druga udruženja na fakultetu i univerzitetu. Pravila ovih udruženja morala su biti u saglasnosti sa Opštim zakonom o univerzitetima. Istorija studentskog organizovanja u posleratnoj Jugoslaviji započela je 20. januara 1946. godine, kada je, na inicijativu i pod rukovodstvom KPJ, osnovana Narodna studentska omladina (NSO), kao masovna politička organizacija studenata. Na čelu NSO u Srbiji bio je Univerzitetski komitet KPS. Odmah potom, 27. januara 1946. godine izvršeno je i biranje čelnika NSO na fakultetima. „Personalna unija“ je obezbeđena na taj način što je čelnik KPJ na Univerzitetu i fakultetu bio istovremeno na čelu NSO Univerziteta, odnosno fakulteta. Time su rukovodeća uloga Partije i pomoćna (ili transmisiona) uloga NSO postale očigledne i nesumnjive. Zadatak NSO je bio „da vodi brigu o prosvetavanju, kulturnom i političkom uzdizanju i ekonomskom zbrinjavanju studenata, da podstiče studente da dobro uče, da učestvuju u odbrani zemlje,

---

21 Odluka o upisu svršenih učenika srednjih stručnih škola na fakultete, *Službeni list FNRJ*, br. 29/54.

22 *Službeni list FNRJ*, br. 107/47.

da se politički obrazuju“. Ne sme se zaboraviti učešće studenata u obnovi i izgradnji zemlje, organizovanju masovnih kulturnih i sportskih manifestacija, u akcijama solidarnosti i dr.

Krajem 1948. NSO je preimenovana u Narodnu omladinu Jugoslavije (NOJ) na univerzitetima, a krajem 1951. godine u Savez studenata pojedinih univerziteta, odnosno u Fakultetski odbor Saveza studenata (FOSS) na pojedinom fakultetu.

Osim bavljenja studentskim pitanjima, studentska organizacija je imala zadatak da agitacijom i propagandom ideološki oblikuje studentsku omladinu u socijalističkom (komunističkom) duhu. Ta studentska organizacija je dobijala od Partije i posebne političke zadatke – do 1948. godine da se obračunava sa nepodobnim, „buržujskim“ profesorima; tada je angažovana i u borbi protiv Informbiroa, a i kasnije je sve vreme služila Partiji.²³ U kojoj meri je studentska organizacija imala moć i bila svesna svoje moći – u službi transmisije naloga Partije – svedoči pismo Sekretarijata Centralnog odbora Saveza studenata Jugoslavije koje je 13. avgusta 1953. godine upućeno Odboru za prosvetu SIV-a i Sekretarijatu za zakonodavstvo i organizaciju SIV-a. U njemu su iznete primedbe na Treći nacrt opšteg zakona o univerzitetima i zatraženo je da se Savez studenata izuzme iz odredbe da pravila studentskih udruženja „moraju biti u saglasnosti sa Zakonom o univerzitetu i fakultetskim statutom“, kako je stajalo u članu 30. Trećeg nacrta. To je obrazloženo na sledeći način: „SSJ postoji na osnovu Ustava i drugih postojećih zakona u našoj zemlji... To bi u praksi sprečavalo slobodan rad SSJ i dovodilo ga u zavisnost od dekana, saveta i njihovog tumačenja zakona. A da je takva opasnost očigledna pokazuje niz dosadašnjih primera, među kojima je nedavni, kada je dekan zagrebačkog Pravnog fakulteta dva puta uzastopce zabranjivao sastanak udruženja Saveza studenata, na čijem je dnevnom redu bila kritika jednog profesora.“ Ovo pismo je potpisao predsednik Centralnog odbora Saveza studenata Jugoslavije Miko Tripalo, docnije poznati jugoslovenski i hrvatski političar.²⁴

Opšti zakon o univerzitetima je propisao da se „materijalno pomagane studenata za studiranje (stipendije) uređuje posebnim propisima“. To je učinjeno Osnovnim zakonom o stipendijama od 9. jula 1955. godine.²⁵ Član 27. stav 4. je ovlastio fakultetsku upravu da raspisuje konkurs i vrši izbor stipendista. Prilikom izbora kandidata, u okviru uslova konkursa, prednost su uživala deca palih boraca Narodnooslobodilačkog rata i žrtava fašističkog terora, kao i kandidati slabijeg imovnog stanja (član 30).

23 Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 701, 702, 703.

24 AJ, 318, 60, 87, Primedbe na Treći nacrt opšteg zakona o univerzitetima, dokument broj 12.

25 *Službeni list FNRJ*, br. 32/55.

Studenti su uživali pravo na zdravstvenu i socijalnu zaštitu i druga prava i povlastice saglasno propisima koje donosi SIV. Studenti su dobili pravo da učestvuju u radu organa upravljanja na univerzitetu i fakultetu, kao i u upravljanju ustanovama koje se bave zdravstvenim, socijalnim i materijalnim pitanjima studenata.²⁶

5.4. NASTAVNICI I FAKULTETSKI I UNIVERZITETSKI SARADNICI

Tri meseca po okončanju ratnih dejstava, 16. avgusta 1945. godine, Narodna vlada Srbije donela je Uredbu o univerzitetskim vlastima i nastavnom osoblju Univerziteta u Beogradu. Redovni i vanredni profesori, docenti i lektori birani su na osnovu konkursa. Za profesora i docenta Univerziteta moglo je biti izabrano lice koje ima doktorsku diplomu i odgovarajuću naučnu spremu, kao i pedagošku sposobnost. Za redovnog ili vanrednog profesora mogao je biti pozvan istaknuti naučni radnik, bez obzira na formalne kvalifikacije. Redovni i vanredni profesori Univerziteta i docenti mogli su biti zbog stručne, moralne i društvene nepodobnosti uklonjeni sa Univerziteta po predlogu univerzitetskog saveta ili na zahtev ministra prosvete, a po rešenju fakultetskog saveta. Pri izboru redovnih profesora glasali su samo redovni profesori, vanredne profesore birali su redovni i vanredni profesori, a u izboru docenata učestvovali su i docenti. Uredba iz 1945. godine je poznavala i honorarne profesore i nastavnike. Odluke o postavljanju i uklanjanju nastavnog osoblja Univerziteta donosio je ministar prosvete u saglasnosti sa Predsedništvom Narodne vlade Srbije, a u duhu ove uredbe. Uredbom o prosvetno-naučnoj struci iz septembra

26 Suprotno agitpropovskim tvrdnjama da se u predratnoj Jugoslaviji siromašnijim studentima nije poklanjala gotovo nikakva pažnja, pažljivija analiza odgovarajućih propisa – Opšte uredbe univerziteta iz 1931. godine (čl. 204–214), Pravila o davanju državne stipendije studentima univerziteta Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca od 15. septembra 1925. godine (*Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, str. 843–846), Uredbe o udruženjima slušalaca univerziteta od 20. aprila 1934. godine, sa docnijim izmenama, Pravila potpornog udruženja studenata Beogradskog univerziteta, koja je odobrio Univerzitetski senat na svojim sednicama od 12. i 24. januara 1938. godine, Pravilnika o davanju pozajmica studentima Beogradskog univerziteta iz sredstava potpornog udruženja, koji je usvojio Univerzitetski senat na svojoj sednici od 14. marta 1938. godine (*ibid.*, str. 788–805, 806–814, 815–830, 831–837), Pravilnika o letovalištima slušalaca univerziteta od 3. jula 1935. godine (*ibid.*, str. 855–857) i dr. – pokazuje da one nisu bile istinite. Postojali su, za odlične i vrlodobre, kao i siromašne studente, odnosno studentkinje Studentski dom kralja Aleksandra sa 480 kreveta i Dom studentkinja u Ulici kraljice Marije sa 100 kreveta, a uz smeštaj su išli i menza, ogrev, kupatilo, pranje veša i dr., kao i različite povlastice u prevozu, besplatna lekarska pomoć i niz dugih privilegija. Raspoložive su bile i mnoge stipendije.

1947. godine bilo je uvedeno i zvanje predavača. Petnaest meseci kasnije, 25. decembra 1948. godine, doneta je Uredba o organima i nastavnom osoblju Univerziteta i velikih škola, kojom je lektor prebačen u pomoćno nastavno osoblje (sa starijim asistentima i asistentima), a zvanje honorarnog profesora je ukinuto.

Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine bilo je predviđeno da su univerzitetski nastavnici samo redovni profesori, vanredni profesori i docenti, pri čemu je bila zadržana mogućnost da se u slučaju potrebe biraju honorarni redovni i vanredni profesori i honorarni docenti na način i pod uslovima koji su važili i za izbor nastavnika.

Izuzetno, van uslova predviđenih ovim zakonom, za redovnog profesora je mogao biti pozvan istaknuti naučnik i stručnjak čiji naučni i stručni radovi uživaju opšte priznanje.

Ni Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine nisu bili detaljnije formulisani kriterijumi za izbor u nastavnička zvanja, koji se, kao i do tada, vršio na osnovu konkursa. Za sva tri nastavnička zvanja – redovni profesor, vanredni profesor i docent – tražio se doktorat, uz mogućnost da se na nekim fakultetima (npr. tehničkim ili medicinskim) ili za određene predmete zahteva završeni fakultet sa primljenim habilitacionim radom. Osim toga, zahtevano je da kandidat vlada problemima svoje naučne discipline i da pokazuje sposobnost za samostalan naučni i nastavnički rad. Gradacija uslova za izbor u neko nastavničko zvanje sprovedena je u Opštem zakonu o univerzitetima jedino tako što je, u odnosu na najniže, docentsko zvanje, za vanrednog, odnosno redovnog profesora bilo propisano da može biti izabran kandidat koji ima brojnije i značajnije naučne i stručne radove. Statutom fakulteta je bilo moguće predvideti i druge uslove za izbor univerzitetskih nastavnika.

Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine promenjen je sastav nastavničkih kolegijuma u kojima se vrše izbori u zvanja. Po stupanju na snagu njegovih odredaba, u izboru redovnog profesora učestvovali su redovni i vanredni profesori, a u izboru vanrednog profesora i docenta svi nastavnici fakulteta. Reizbor (svake pete godine) nije bio zadržan samo za docente već je proširen na vanredne profesore. Na taj način je radni odnos na neodređeno vreme (eng. *tenure*) bio pružen samo redovnim profesorima. Izbor je vršen na osnovu referata najmanje dva nastavnika (za docenta), najmanje dva profesora (za vanrednog profesora), odnosno najmanje tri redovna profesora (za redovnog profesora).

Dotadašnje opšte propise o penzionisanju univerzitetskih nastavnika kao državnih službenika zamenio je *lex specialis*, u vidu čl. 29. Opšteg zakona o univerzitetima. Njime je bilo predviđeno da nastavniku univerziteta prestaje redovna služba sa navršenom 70. godinom života, ali je bila

ostavljena mogućnost da mu odlukom univerzitetskog saveta služba može prestati i ranije ako za to postoji potreba i ako ima uslova za starosnu penziju po opštim propisima, kao i ako je po opštim propisima ispunio uslove za penziju i podneo zahtev za penzionisanje.²⁷

Zakon o izmenama i dopunama Opšteg zakona o univerzitetima, od 29. decembra 1955. godine,²⁸ predvideo je u članu 1. mogućnost da nastavnik izuzetno može biti zadržan u redovnoj službi, uz vlastiti pristanak, i posle navršene 70. godine života, ako je to od posebnog interesa za nastavu.

Nezavisno od penzionisanja, nastavniku univerziteta je mogla prestati služba – odlukom univerzitetskog saveta, a na predlog fakultetske uprave – i pre isteka vremena na koje je biran, i to ako se ustanovi:

- da nije u mogućnosti da obavlja svoju dužnost ili
- da je moralno nepodoban za poziv univerzitetskog nastavnika.

Protiv odluke univerzitetskog saveta nastavnik je imao pravo žalbe republikom izvršnom veću.

Krupna novina Opšteg zakona o univerzitetima, kako je već pomenuto, bila je odredba člana 30. da fakultetski savet može, „kad to traže interesi unapređenja naučnog i nastavnog rada u pojedinoj struci ili naučnoj disciplini, odlučiti da se izvan slučaja predviđenog odredbom čl. 24 st. 6 raspiše konkurs za izbor redovnog i vanrednog profesora. U konkursu može učestvovati i profesor koji je zauzimao mesto za koje se konkurs raspisuje“. Na ovaj način je posrednim putem uvedena mogućnost ponovnog izbora (reizbornost) i za redovne profesore. Ipak, treba reći da se radi o izuzetnom slučaju i da je zbog toga Zakon tražio da odluku fakultetskog saveta o raspisivanju konkursa za ponovni izbor potvrdi univerzitetski savet. Povrh toga, u prelaznim i završnim odredbama Opšti zakon o univerzitetima je ovlastio republička izvršna veća da mogu predvideti da se u roku od tri godine od dana stupanja na snagu ovog zakona izvrši izbor i redovnih profesora radi dovođenja u sklad njihovog izbora sa odredbama ovog zakona (član 59. stav 3).

U Opštem zakonu o univerzitetima ukinuta je formulacija „pomoćno nastavno osoblje“ i zamenjena izrazom „fakultetski i univerzitetski saradnici“. Saradnike su činili: asistenti, naučni i stručni saradnici, rukovodioci vežbi i praktičnih radova, lektori, nastavnici veština i drugi. Propisano je da asistenti rade po uputstvima nastavnika na izvođenju nastave i pomažu nastavnicima u radu. Izbor univerzitetskih i fakultetskih saradnika se

---

27 Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 269–271.

28 *Službeni list FNRJ*, br. 58/1955.

vršio konkursom i obnavljao „se prema zvanjima na vreme od tri do pet godina“. Fakultetski savet je raspisivao konkurs za izbor asistenata i drugih fakultetskih saradnika – na predlog fakultetske uprave ili po sopstvenoj inicijativi. Fakultetska uprava je birala i razrešavala asistente i druge fakultetske saradnike, uz učešće u glasanju svih članova tog organa (dakle, i asistentskih predstavnika). Fakultetski savet je potvrđivao izbor, pa se tako, za razliku od izbora nastavnika, izborni postupak za asistente završavao na fakultetu.

Izbor nastavnika bi počinjao tako što bi fakultetski savet raspisivao konkurs. Procedura u vezi s konkursom je bila kao i u Drugom nacrtu. Fakultetska uprava bi birala nastavnika, a univerzitetski savet je potvrđivao izbor. Za razliku od Drugog nacrta, po kome je posle mišljenja univerzitetskog saveta (koji su činili samo univerzitetski nastavnici) saglasnost davao republički organ nadležan za prosvetu i kulturu, sada je po Opštem zakonu posle izbora na fakultetskoj upravi izbor potvrđivao univerzitetski savet, koji su činili i predstavnici društvene zajednice.

Za razliku od Drugog nacrta, koji je detaljno propisao postupak, Opšti zakon je, u skladu sa svojim imenom, dao samo opšti okvir (izbor na osnovu konkursa, broj referenata, organi nadležni za izbor).

Da bi se uočile krupne promene koje su nastupile posle rata, neophodno je upoznati se i sa predratnim stanjem. Po Zakonu o univerzitetima iz 1930. godine, nastavnici univerziteta su bili: 1) redovni profesori, 2) vanredni profesori, 3) univerzitetski docenti, 4) privatni docenti, 5) honorarni profesori i honorarni nastavnici, 6) lektori i 7) univerzitetski učitelji veština.

Ustanova privatnog docenta je dospela u taj zakon iz Zakona o Sveučilištu u Zagrebu Franc Jozef Prvi iz 1874. godine, sa izmenama i dopunama iz 1894. godine, kojim je Sveučilište u Zagrebu bilo uređeno sve do donošenja jedinstvenog Zakona o univerzitetima iz 1930. godine.²⁹ Taj zakon o Sveučilištu u Zagrebu iz 1874. godine propisao je da, pored redovnih i vanrednih profesora, postoje docenti, koji „nisu činovnici, ne dobivaju nikakove plaće iz javne blagajne, te mogu samo naukovinu od

29 Zakonski članak sabora kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije od 5. siečnja 1874, ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu (*Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1874, komad I-XXVI, broj 1–58, Zagreb 1875, str. 11–28 [ovde naročito 12, 24, 26]).

Zakon od 6. listopada 1894. kojim se preinačuju, odnosno nadopunjuju njeke ustanove zakonskog članka sabora kraljevinah Hrvatske, Slavonije i Dalmacije od 5. siečnja 1874, ob ustrojstvu sveučilišta Franje Josipa I. u Zagrebu (br. 3 zbornika od godine 1874) (*Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1894, komad I-XXIV, broj 1–97, Zagreb 1894, str. 463–473 [ovde naročito 464, 471]).

polazećih učenikah iskati“ (član 6). Član 64: „Naukovina, koja se na ovom sveučilištu uvodi, neplaća se u javnu blagajnu već pripada dotičnim predavaocem t. j. profesorom i docentom.“ Član 73. je propisao da svaki slušalac može prvih deset dana u semestru slobodno (besplatno) da pohađa neki kurs predavanja („kolegij“). To je bilo vreme u kome bi slušalac ozenio da li hoće da sluša dotični kurs i predavača i, ako hoće, da plati naukovinu za taj kurs. Ustanova privatnog docenta se razvila na univerzitetima nemačkog govornog područja oko 1800. godine i naročito posle osnivanja Univerziteta u Berlinu 1810. godine, kada nastaje Humboltov model univerziteta, koji je doživeo svetsku recepciju. Mladi doktori nauka odlaze na univerzitete i nude kurseve predavanja u nadi da će privući slušaoce i tako se preporučiti za profesuru. Privatna docentura, zajedno sa poboljšanjem materijalnog položaja profesora, kroz udeo od plaćane školarine („naukovine“) postali su jedna od odlika nemačkih univerziteta. To je dalo podsticaj za unapređenje studiranja kroz materijalnu zainteresovanost profesora da ponude dodatna i bolja i veća znanja u poređenju sa drugim univerzitetima kako bi privukli nove i naročito motivisane studente. Takvo materijalno poboljšanje omogućavalo je profesorima da se oslobode dodatnih poslova i službi, što je bilo uobičajeno pod starim režimom, i da posvete više vremena svojim istraživanjima.³⁰

Izbor nastavnika, kao i unapređenje vanrednih profesora u redovne i docenata u vanredne profesore moglo se vršiti „samo u granicama odobrenim budžetom“, kako je propisao Zakon o univerzitetima iz 1930. godine.

Redovni i vanredni profesor se postajalo ili pozivom ili izborom po objavljenom konkursu (stečaju, kako su onda govorili).

Redovni i vanredni profesori su birani u fakultetskom savetu (glasalo se za kandidata u istom ili nižem zvanju, tako je vanredni profesor glasao za izbor vanrednih profesora i docenata, ali ne i redovnih profesora); njihov izbor je primalo ili odbacivalo univerzitetsko veće. Izvršeni izbor se podnosio na odobrenje Ministarstvu prosvete. Profesori univerziteta su se postavljali kraljevim ukazom i odmah su sticali stalnost i nepokretnost u državnoj službi. Čak i više od toga, u prelaznim naređenjima u članu 44. stav 1. Zakona o univerzitetima iz 1930. godine propisano je da „redovni i vanredni profesori, kao i docenti sa više od pet godina docentske službe, koji se zateknu na univerzitetima u službi kad ovaj zakon dobije obaveznu snagu, postaju stalni i dobivaju sva prava po ovom Zakonu, bez ponovnog izbora“.

30 O Humboltovom modelu univerziteta i njegovoj recepciji u Habzburškom carstvu vid. Mirković, Z. S., Nastanak Velike škole 1863. godine i njeno evropsko okruženje, u: Mirković, Z. S., Milenković, M., (ur.), 2014, *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet & Pravni fakultet, str. 34–37.

Bio je propisan vrlo detaljan postupak uklanjanja sa univerziteta kada bi profesor univerziteta fizički tako oslabio da ne bi mogao da vrši svoju dužnost (što se imalo utvrditi lekarskim komisijskim pregledom) ili bi se svojim postupcima onemogućio za zvanje profesora u moralnom i socijalnom pogledu.

One profesore koji su navršili 65 godina, a žele da ostanu u službi i dalje, mogao je ministar prosvete zadržati u službi i do 70 godina starosti zaključno, po rešenju univerzitetskog veća, a na predlog fakultetskog saveta.³¹

5.5. UPRAVLJANJE UNIVERZITETOM I FAKULTETOM

5.5.1. Upravljanje univerzitetom

Uspostavljanje monopola vlasti KPJ podrazumevalo je i ustanovljavanje mehanizama kojima bi Partija mogla da upravlja univerzitetima i fakultetima u njihovim sastavima. Tako su posle Drugog svetskog rata nastupile fundamentalne promene, koje su bile nauštrb autonomije univerziteta. Narodna vlada Srbije je, ponovimo, 16. avgusta 1945. godine donela Uredbu o univerzitetskim vlastima i nastavnom osoblju Univerziteta u Beogradu, prema kojoj su univerzitetske vlasti: rektor, prorektor, univerzitetski savet, dekani, prodekani i fakultetski savet. Ministar prosvete vršio je vrhovni nadzor nad radom univerzitetskih vlasti. Rektora i prorektora birao je na godinu dana skup univerzitetskih profesora i docenata. Rektor se birao iz reda redovnih profesora, a prorektor iz reda redovnih i vanrednih profesora. Izbor rektora i prorektora je potvrđivao ministar prosvete.

Univerzitetski savet su sačinjavali rektor, prorektor, dekani i prodekani. Univerzitetski savet je: 1) rešavao o svim pitanjima koja se tiču Univerziteta kao celine; 2) davao mišljenje po pitanjima koja mu upute ministar prosvete, rektor i studentske organizacije; 3) predlagao uklanjanje sa Univerziteta profesora i docenata u slučajevima stručne, moralne i društvene nepodobnosti; 4) predlagao ministru prosvete pomoćno nastavno osoblje, administrativno i tehničko osoblje rektorata, fakulteta i drugih univerzitetskih ustanova; 5) utvrđivao nacrt budžeta Univerziteta na osnovu predloga fakultetskih saveta i rektora; 6) rukovao zadužbinama, fondovima i imovinom Univerziteta.

Uredba o izboru rektora Univerziteta i velikih škola i dekana fakulteta NR Srbije, od 2. oktobra 1948. godine, predvidela je da rektora i prorek-

31 *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, str. 263–266, 271.

tore Univerziteta i velikih škola bira skupština univerzitetskih nastavnika. Skupštinu univerzitetskih nastavnika činili su svi redovni i vanredni profesori, docenti, predavači i honorarni nastavnici univerziteta, odnosno velike škole. Pravo biranja rektora i prorektora imali su svi članovi skupštine univerzitetskih nastavnika, osim honorarnih nastavnika. U naučnoj literaturi je dokumentovano da je Komunistička partija odlučivala ko će biti kandidat za rektora (kao i za prorektora, dekana i prodekana) i držala pod kontrolom svaku fazu izbornog postupka.³² Izbor se vršio na početku ili na kraju svake školske godine. Za rektora Univerziteta, odnosno velike škole mogao je biti izabran redovni profesor, a za prorektora redovni ili vanredni profesor Univerziteta, odnosno velike škole. Univerzitet odnosno velika škola mogli su imati dva prorektora. Izbor rektora i prorektora potvrđivao je predsednik Vlade NR Srbije.

Prema odredbama Opšteg zakona o univerzitetima iz 1954. godine, univerzitetom upravljaju univerzitetski savet, univerzitetska uprava i rektor univerziteta.

Univerzitetski savet (čl. 34–38) sačinjavali su:

- članovi koje bira republička narodna skupština iz reda naučnih, stručnih i drugih javnih radnika;
- po jedan član koga bira fakultetska uprava svakog fakulteta iz reda članova uprave;
- jedan član koga bira iz reda narodnih odbornika narodni odbor grada u kome je sedište univerziteta;
- jedan član koga biraju studenti iz svojih redova;
- rektor i prorektor univerziteta.

Broj članova koje bira republička narodna skupština određivao se odlukom skupštine o izboru. Predlog za izbor ovih članova podnosilo je republičko izvršno veće, a pretresao ga je i podnosio izveštaj skupštini odbor za prosvetu republičkog veća. Univerzitetski savet se birao na vreme od dve godine.

Univerzitetski savet je bio nadležan za: utvrđivanje statuta univerziteta i predračuna prihoda i rashoda univerziteta, davanje mišljenja o statutima fakulteta i predračunima prihoda i rashoda fakulteta, potvrđivanje izbora nastavnika, naučnih saradnika i rukovodilaca univerzitetskih ustanova, donošenje zaključaka i preporuka o pitanjima od zajedničkog interesa za upravljanje fakultetima i organizaciju nastave i naučnog rada, biranje i razrešavanje članova drugostepenog disciplinskog suda za nastavnike, donošenje propisa o disciplinskoj odgovornosti studenata i biranje i

---

32 Upor. Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 53–55.

razrešavanje članova drugostepenog disciplinskog suda za studente, presrećanje opšteg materijalnog položaja studenata, davanje saglasnosti na pravila studentskih udruženja, vršenje nadzora nad korišćenjem opštenarodne imovine od strane fakulteta i univerziteta.

Član izabran iz reda studenata nije učestvovao u glasanju o potvrđi izbora nastavnika, saradnika i rukovodilaca univerzitetskih ustanova, o izboru i razrešenju članova drugostepenog disciplinskog suda za nastavnike i o donošenju zaključaka i preporuka o nastavnim planovima.

Univerzitetsku upravu (čl. 39–40) činili su rektor, prorektor i dekani svih fakulteta. Predstavници studenata su imali pravo da prisustvuju sednici univerzitetske uprave i izlože mišljenje kada se na dnevnom redu nalazilo pitanje o materijalnom stanju studenata i druga pitanja od interesa za njih.

Delokrug rada univerzitetske uprave je obuhvatao uglavnom dve grupe poslova.³³ U prvu grupu poslova spadalo je sastavljanje predloga i vršenje drugih poslova o kojima konačno odlučuje univerzitetski savet: predloga statuta univerziteta, predloga prihoda i rashoda univerziteta, predloga za osnivanje, spajanje i ukidanje univerzitetskih ustanova, predloga o drugim pitanjima o kojima rešava univerzitetski savet. U drugu grupu spadali su poslovi o kojima je univerzitetska uprava samostalno odlučivala: izbor naučnih i stručnih saradnika i rukovodilaca univerzitetskih ustanova, upravljanje imovinom, fondovima i zadužbinama univerziteta, dodeljivanje titule počasnog doktora, izbor članova prvostepenog disciplinskog suda za nastavnike, staranje o materijalnom stanju studenata, izbor sekretara univerziteta, razmatranje pitanja organizacije nastave i naučnog rada od zajedničkog interesa za fakultete.

Rektora i prorektora (čl. 41–42) birala je univerzitetska skupština iz reda univerzitetskih profesora, dakle, iz reda redovnih i vanrednih profesora. Cilj je bio, kako je stajalo u „Tezama za Zakon o univerzitetu“, da se razbije „izrazito staleško-esnafski karakter“ predratnog, buržoaskog univerziteta. Po odredbama prva dva nacrti, rektor bi se birao iz reda redovnih, a prorektor iz reda redovnih i vanrednih profesora. Međutim, po odredbama prva dva nacrti, o izboru rektora i prorektora izveštavao se republički organ nadležan za prosvetu i nauku. Ukoliko ovaj organ ne bi izrazio svoju nesaglasnost u roku od 15 dana od dana obaveštenja o izvršenom izboru, izbor se smatra punovažnim. Ovo nije bilo predviđeno u Opštem zakonu o univerzitetima.

Rektor je predstavljao univerzitet, sazivao i predsedavao sednicama univerzitetske uprave, pripremao sednice univerzitetskog saveta i univerzitetske uprave, izvršavao odluke ovih tela i starao se o primeni statuta univerziteta.

33 Đorđević, J., 1954a, str. 18.

Bila je predviđena i univerzitetska skupština (član 43). Za razliku od prva dva nacarta, u Opštem zakonu o univerzitetu univerzitetska skupština nije bila organ upravljanja univerziteta. Njena osnovna funkcija je bila izborna – birala je i razrešavala rektora i prorektora. Univerzitetsku skupštinu su činili svi nastavnici jednog univerziteta i određeni broj fakultetskih i univerzitetskih saradnika (što je trebalo da utvrdi statut univerziteta). Iako se protekom desetak godina od oslobođenja broj članova Partije među nastavnicima Univerziteta u Beogradu značajno uvećao, Univerzitetski komitet SK Srbije (UK SKS) nije smeo da organu čiji su članovi *svi* nastavnici prepusti da slobodno bira rektora. Tako je, na primer, 13. septembra 1956. godine UK SKS raspravljao ko od potencijalnih kandidata za rektora, na koje SK računa, može da sa najmanje teškoća dobije većinu glasova u Univerzitetskoj skupštini i kako da Udruženje univerzitetskih nastavnika sprovede odgovarajuću agitaciju (odлучili su se za prof. Borislava Blagojevića sa Pravnog fakulteta).³⁴ Univerzitetska skupština se sastajala jedanput godišnje radi pretresanja izveštaja o radu univerziteta.

Za odnos i rad univerzitetskih organa su značajne još dve odredbe zakona. 1) Univerzitetska uprava i fakultetski savet i uprava imali su prava da stave prigovor republičkom izvršnom veću ako nađu da pojedina odluka univerzitetskog saveta nije u saglasnosti sa zakonom i statutom. Prigovor je obustavljao odluku od izvršenja. 2) Pravo i dužnost obustavljanja od izvršenja imao je i rektor u odnosu na odluke univerzitetske uprave koje su protivne zakonu, statutu i odlukama univerzitetskog saveta. Rektor je bio dužan da sporno pitanje iznese pred univerzitetski savet radi donošenja konačne odluke. Jovan Đorđević je zapisao: „Ove odredbe pokazuju da je društveno upravljanje jedna statusna, zakonska situacija. U takvoj pravnoj situaciji zakon je izvor ovlašćenja a zakonitost garantija da društveno upravljanje ne postane samovolja i u sebe zatvoreni režim odvojen od opštih interesa zajednice.“³⁵

Razmatranje o čelništvu univerziteta i fakulteta trebalo bi, međutim, dopuniti osvrtom na stanje koje je postojalo pre Drugog svetskog rata. Po Zakonu o univerzitetima od 28. juna 1930. godine, univerzitetske vlasti su bile: 1) rektor, 2) dekani, 3) univerzitetsko veće, 4) univerzitetski senat, 5) univerzitetska uprava, 6) fakultetski saveti, 7) niži i viši disciplinski sud, 8) sud za slušaoce. Univerzitetsko veće su činili rektor, kao predsednik, i redovni profesori, kao članovi. To veće je biralo rektora iz reda svojih članova, redovnih profesora, na period od dve godine. Univerzitetsko veće

34 Istorijski arhiv Beograda, fond UK SKS, 1956, 1959, organizaciona jedinica Zapisnici i materijali sa sastanaka UK SKS, inventarski broj 50, Zapisnik sa sastanka UK, 13. septembar 1956. godine; Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 120–121.

35 Đorđević, J., 1954a, str. 20.

je o izboru rektora samo izveštavalo ministra prosvete, što je bila garancija autonomije univerziteta u pogledu izbora vlastitog čelništva, pored prava univerzitetskih organa da biraju univerzitetske nastavnike i saradnike. U univerzitetskom senatu su zasedali rektor, kao predsednik, prorektor, dekani i prodekani svih fakulteta. Univerzitetsku upravu su činili rektor, kao predsednik, i dekani svih fakulteta, kao članovi.³⁶

Ako se ode korak dalje u prošlost, vidi se da je Zakon o univerzitetu Kraljevine Srbije od 27. februara 1905. godine predvideo kao univerzitetske vlasti: 1) rektora, 2) dekane fakulteta, 3) univerzitetski savet, 4) univerzitetsku upravu, 5) fakultetske savete i 6) univerzitetski sud. Univerzitetski savet su činili rektor, kao predsednik, i svi redovni profesori Univerziteta. Rektora je birao univerzitetski savet na godinu dana iz reda svojih članova, redovnih profesora, „koji su služili na Univerzitetu (Velikoj školi) kao redovni profesori najmanje pet godina“. O izboru rektora samo se izveštavao ministar prosvete i crkvenih dela, što je bila garancija autonomije univerziteta u pogledu izbora njegovog čelništva. Univerzitetsku upravu su sačinjavali rektor, kao predsednik, i dekani svih fakulteta.³⁷ Prema odredbi člana 3. Zakona o Univerzitetu Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca u Ljubljani od 23. jula 1919. godine, Univerzitet u Ljubljani imao se upravljati u svemu po zakonu i uredbama o Univerzitetu u Beogradu.³⁸ Uredbom o izmenama i dopunama u Zakonu o Univerzitetu (iz 1905) od 2. februara 1921. godine uneto je Univerzitetsko veće, koje čine rektor, kao predsednik, i redovni profesori, kao članovi, i ovo veće je biralo rektora. Univerzitetski savet su činili rektor, kao predsednik, dekani i prodekani svih fakulteta, kao članovi.³⁹

Sveučilište u Zagrebu je do donošenja jedinstvenog jugoslovenskog Zakona o univerzitetima iz 1930. godina bilo uređeno Zakonom o Sveučilištu Franc Jozef Prvi u Zagrebu iz 1874. godine, sa izmenama i dopunama iz 1894. godine. Univerzitetske vlasti su bili rektor i senat, koji su činili rektor, dekani i prodekani sva četiri fakulteta. („bogoslovni, pravo– i državoslovni, liečnički i mudroslovni“).⁴⁰

Prema Opštem zakonu o univerzitetima, administrativne, tehničke i druge poslove univerziteta vršio je sekretarijat univerziteta, kojim je ruko-

36 *Ibid.*, str. 259–261.

37 *Ibid.*, str. 178–179. Na osnovu Zakona je doneta Opšta uredba Univerziteta od 2. oktobra 1905. godine (*ibid.*, str. 191–197).

38 *Ibid.*, str. 236.

39 *Ibid.*, str. 243–245. Na osnovu ovoga je doneta i Uredba o izmenama i dopunama u Opštoj uredbi o Univerzitetima od 9. februara 1921. godine (*ibid.*, str. 246–249).

40 *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1874, komad I-XXVI, broj 1–58, str. 14–15; *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1894, komad I-XXIV, broj 1–97, str. 465.

vodio sekretar, pod nadzorom i po uputstvima rektora. Sekretar je trebalo da ima fakultetsku spremu. Poređenje sa predratnim propisima pokazuje da je Zakon iz 1954. godine bio škrt kada je reč o uređivanju uslova koje bi sekretar univerziteta trebalo da ispunjava. Zakon o Univerzitetu i Opšta uredba Univerziteta iz 1905. godine posvetili su pažnju samo sekretaru Univerziteta (ne i sekretaru fakulteta, jer izgleda da nisu postojali) i njegov su položaj izravnali sa položajem sekretara ministarstva. Uredba o izmenama i dopunama u Opštoj uredbi Univerziteta od 22. maja 1920. godine propisala je da kancelarijsko osoblje na Univerzitetu sačinjava: sekretar Univerziteta, sekretar fakulteta, šef računovodstva i potreban broj pisara i prepisača. Sekretar Univerziteta se postavljao ukazom po izboru u Univerzitetskom savetu, a imao je rang i platu vanrednog profesora Univerziteta. Morao je imati završen fakultet, položen profesorski ili sudijski ispit i najmanje deset godina ukazne službe.⁴¹ Po Zakonu o univerzitetima od 28. juna 1930. i Opštoj uredbi Univerziteta od 11. decembra 1931. godine položaj sekretara univerziteta je ostao približno isti.⁴²

5.5.2. Upravljanje fakultetom

Ponovimo da se obnova rada na fakultetima posle Drugog svetskog rata odvijala u okolnostima svemoćne nove vlasti. Uredba o univerzitetskim vlastima i nastavnom osoblju Univerziteta u Beogradu, od 16. avgusta 1945. godine, koju je donela Narodna vlada Srbije, propisala je da dekana i prodekana bira fakultetski savet na godinu dana. Dekan se birao iz reda redovnih profesora, a prodekan iz reda redovnih i vanrednih profesora. Izbor dekana i prodekana potvrđivao je ministar prosvete. Fakultetski savet sačinjavali su redovni i vanredni profesori, docenti i honorarni profesori i nastavnici. Pravo glasa imali su redovni i vanredni profesori i docenti. Fakultetski savet rešavao je sva pitanja koja se tiču fakulteta. Fakultetski savet je predlagao „ministru prosvete na potvrdu izbor i uklaanje nastavnog osoblja“.

Prema odredbama Uredbe o izboru rektora Univerziteta i velikih škola i dekana fakulteta NR Srbije, od 2. oktobra 1948. godine, dekana i prodekana fakulteta birao je fakultetski savet. Fakultetski savet činili su svi redovni i vanredni profesori, docenti, predavači i honorarni nastavnici. Pravo biranja dekana i prodekana imali su svi članovi fakultetskog saveta, osim honorarnih nastavnika. Izbor se vršio na početku ili na kraju svake školske godine. Za dekana fakulteta mogao je biti izabran redovni ili vanredan profesor, a za prodekana redovni i vanredni profesor ili

---

41 *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, str. 236.

42 *Ibid.*, str. 266, 319.

docent. Fakulteti su mogli imati dva prodekana. Izbor dekana i prodekana potvrđivao je predsednik Komiteta za naučne ustanove, Univerzitet i visoke škole NR Srbije.

Opšti zakon o univerzitetima iz 1954. godine propisao je da fakultetom upravljaju fakultetski savet, fakultetska uprava i dekan.

Fakultetski savet su činili:

- članovi koje bira republička narodna skupština iz reda naučnih, stručnih i drugih javnih radnika,
- članovi koje bira fakultetska uprava iz reda svojih članova,
- član koga biraju studenti iz svojih redova,
- dekan i prodekan fakulteta.

Prvi saziv Saveta Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu tako je imao 22 člana, od kojih je eksternih članova (izabranih od Narodne skupštine NR Srbije) bilo deset (45,5%), Fakultetska uprava je izabrala iz svojih redova devet članova i dva člana su bila po položaju – dekan i prodekan (50%), a jednog člana su imenovali studenti (4,5%). Za predsednika Fakultetskog saveta izabran je Branislav Jevremović, savezni javni tužilac, što je svedočilo o značaju koji je država („društvena zajednica“) pridavala tom fakultetskom organu upravljanja.⁴³

Fakultetski savet je, slično univerzitetskom savetu, u svojoj nadležnosti imao:

- utvrđivanje predloga statuta fakulteta i predračuna prihoda i rashoda fakulteta,
- raspisivanje konkursa za izbor nastavnika, asistenata i drugih fakultetskih saradnika,
- potvrđivanje izbora asistenata i drugih fakultetskih saradnika, kao i rukovodilaca fakultetskih ustanova,
- davanje mišljenja o izboru nastavnika i naučnih saradnika na traženje univerzitetskog saveta ili po sopstvenoj inicijativi,
- razmatranje predloga o osnivanju fakultetskih ustanova,
- davanje preporuka za izradu nastavnih programa,
- donošenje odluke o uvođenju nastave za usavršavanje i specijalizaciju,
- davanje preporuke o pitanjima plana naučnog rada fakultetskih ustanova,
- biranje i razrešavanje članova prvostepenog disciplinskog suda za studente,

---

43 Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 969–970.

- staranje o uslovima života i rada studenata,
- pretresanje rada fakulteta u celini.

Analogno rešenju koje je važno za univerzitetski savet, i u fakultet-skom savetu član koga su birali studenti nije učestvovao u glasanju o pitanjima izbora nastavnika, fakultetskih saradnika i rukovodilaca fakultet-skih ustanova i utvrđivanja nastavnih planova, jer nije bio kompetentan i pozvan da odlučuje o tim pitanjima.

Fakultetski savet dobio je značajno mesto u vođenju kadrovske politike na fakultetima, posebno putem odlučivanja o raspisivanju konkursa za izbor u zvanje i o potvrđivanju izbora asistenata i drugih fakultetskih saradnika, kao i korišćenjem mogućnosti da daje mišljenje o izboru nastavnika univerzitetskom savetu (koji je potvrđivao izbor izvršen od fakultetske uprave). Savez komunista je u najvećem broju slučajeva nastojao da podržava napore fakultetske uprave da akademski kriterijumi igraju odlučujuću ulogu prilikom izbora. Međutim, na fakultetskom savetu je budno pazio, posebno na fakultetima gde su komunisti bili u manjini u nastavničkom kolegijumu, da ne prođe neko od „politički nepodobnih“ ili „spornih“ kandidata. Tada su eksterni članovi saveta, po pravilu državni ili partijski funkcioneri, dobijali zadatak da sprečavaju takav razvoj događaja. Ilustrativan je primer intervencije člana Saveta Pravnog fakulteta Univerziteta u Beogradu Miloša Minića, člana CK SKS i predsednika Gradskog narodnog odbora Beograda, koji je decembra 1955. godine zaustavio konkurse na koje su se prijavili Božidar S. Marković i Tihomir Vasiljević, predratni nastavnici koje Ministarstvo prosvete juna 1945. godine nije preuzelo u sastav nastavničkog kolegijuma beogradskog Pravnog fakulteta. On je izneo stav da konkurs treba produžiti kako bi se pružila prilika drugim ljudima da se prijave jer su Božidar S. Marković i Tihomir Vasiljević „udaljeni od fakulteta iz političkih razloga, da ti razlozi i dalje stoje i da nije potrebno dovoditi ih ponovo na fakultet“.⁴⁴ Na taj način dvojica odličnih kandidata, jedan civilista, a drugi krivični procesualista, nisu izabrani jer je tom prilikom „partijski“ kriterijum nadvladao „akademski“.

Fakultetsku upravu sačinjavali su svi nastavnici i određen broj saradnika fakulteta. Broj fakultetskih saradnika i način njihovog izbora trebalo je da utvrdi statut fakulteta.

Opšti zakon o univerzitetima je propisao nadležnost fakultetske uprave: sastavlja predlog statuta i predračuna prihoda i rashoda fakulteta; bira nastavnike, naučne saradnike i rukovodioce fakultetskih ustanova,

---

44 Arhiv Pravnog fakulteta u Beogradu (u daljem tekstu: APf), Zapisnik sa sednice Saveta Pravnog fakulteta, održane 29. decembra 1955. godine, str. 1–2. Preuzeto iz: Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, str. 48.

asistente i druge fakultetske saradnike, dekana, člana univerzitetskog saveta i članove fakultetskog saveta, postavlja i razrešava sekretara fakulteta; razmatra pitanja izvođenja nastave i naučnog rada i planova naučnog rada fakulteta i njegovih ustanova, utvrđuje nastavne programe, odlučuje o uvođenju neobaveznih predmeta, daje predloge za osnivanje, spajanje i ukidanje ustanova fakulteta; pravi planove i programe studija za usavršavanje i specijalizaciju, stara se o podizanju naučnog i nastavnog podmlatka i o spremi i radu studenata, predlaže dodeljivanje titule počasnog doktora, sprovodi postupak za sticanje stepena doktora kao i za habilitaciju; odlučuje o pozivanju istaknutog naučnika i stručnjaka za redovnog profesora, poziva stručne i naučne radnike iz zemlje i inostranstva da drže predavanja na fakultetu; upravlja fakultetskom imovinom, zadužbinama i fondovima, pretresa poslove od interesa za nastavu i rad fakulteta i njegovih ustanova i donosi zaključke i odluke o tome.

Predstavnici studenata su imali pravo da prisustvuju sednici fakultetske uprave kada se razmatraju pitanja izvođenja nastave i sprovođenja pravila studija i da iznose svoja mišljenja i daju svoje predloge.

Radi zaštite zakonitosti u radu fakultetskih organa, zakon je predvideo da fakultetska uprava može koristiti pravno sredstvo prigovor republičkom izvršnom veću protiv svih odluka fakultetskog saveta za koje smatra da nisu u saglasnosti sa zakonom i statutom. Prigovor je zadržavao izvršenje te odluke.

Iz raspodele nadležnosti je vidljivo da je fakultetski savet vršio osnovne poslove fakultetske politike, a fakultetska uprava sve ostale poslove upravljanja fakultetom.

Odredbama Opšteg zakona o univerzitetima iz 1954. godine zadržani su raniji uslovi za izbor *dekana* i *prodekana* – oni iz Uredbe iz 1948. godine (dekan se birao iz reda redovnih i vanrednih profesora, a prodekan iz reda profesora i docenata). Međutim, Opšti zakon je propisao da dekan iz protekle postaje prodekan u sledećoj školskoj godini. To rešenje bilo je predviđeno još u Trećem nacrtu (to je propisivao još član 18. Opšte uredbe univerziteta iz 1931. godine⁴⁵), jer je to traženo zbog kontinuiteta u radu. Sada je u Zakonu usvojeno da je to tako u pravilu. Pored toga, po rešenju Zakona izlazi da postoji samo jedan prodekan. Još u Drugom nacrtu je, na zahtev većih fakulteta, bilo predviđeno: „Dekanu u poslovima pomažu prodekani.“ No, to je ograničeno na jednog prodekana već u Trećem nacrtu.

Dekan je imao pravo i dužnost da obustavi od izvršenja odluke fakultetske uprave koje su protivne zakonu i odlukama fakultetskog saveta.

45 Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu, str. 281.

Dekan je bio dužan da sporno pitanje iznese pred fakultetski savet radi donošenja konačne odluke.

Honorarni nastavnik (honorarni redovni i vanredni profesor i honorarni docent), iako član fakultetske uprave, nije mogao biti biran za člana univerzitetskog ili fakultetskog saveta, kao ni za rektora, prorektora, dekana, prodekana, šefa katedre i sl.

Na kraju svake školske godine predviđeno je održavanje javne fakultetske skupštine nastavnika, fakultetskih saradnika i studenata. Skupštinu saziva fakultetska uprava i podnosi joj izveštaj o stanju na fakultetu i o radu nastavno-naučnog kolektiva i studenata.

Na kraju školske 1954/1955. godine su, kako se saznaje iz *Službenog glasnika Univerziteta u Beogradu*, na tom univerzitetu održane godišnje skupštine fakulteta. Kao jedna od poslednjih, održana je 24. oktobra 1955. godine godišnja skupština Pravnog fakulteta. To je istovremeno bio i početak nove školske godine. Skupštini je prisustvovalo preko 600 studenata, nastavnika, asistenata i članova Saveta koje je delegirala Narodna skupština NR Srbije. Fakultetska uprava je skupštini podnela godišnji izveštaj o radu u kome se govorilo o broju upisanih studenata (5.350 studenata), broju ispita (ukupno su prijavljena 32.432 ispita) i uspehu na ispitima (u procentima izraženo studenti su u školskoj 1954/55. godini položili 43,1% ispita, nisu položili 13,4%, a odustali su sa 43,5% ispita).⁴⁶

Poređenje rešenja iz Opšteg zakona o univerzitetima o upravljanju fakultetima sa odgovarajućim odredbama koje su bile na snazi u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji pokazuje razmere nastale promene.

Zakon o Univerzitetu Kraljevine Srbije od 27. februara 1905. godine predvideo je kao fakultetske vlasti: dekana fakulteta i fakultetski savet. Svi profesori i stalni docenti su činili savet jednog fakulteta (stalni docenti su imali pravo savetovanja, ali nisu mogli glasati). Predsednik fakultetskog saveta je bio dekan. Dekan je bio biran između redovnih profesora na godinu dana. O izboru dekana se samo izveštavao ministar prosvete i crkvenih dela. Dekan je upravljao poslovima na svom fakultetu, a naročito je vodio brigu o nastavi i ispitima.⁴⁷

Zakon o Sveučilištu Franc Jozef Prvi u Zagrebu iz 1874. godine, sa izmenama i dopunama iz 1894. godine, propisao je da su fakultetske vlasti dekan (i prodekan) i profesorski zbor, koji su činili svi redovni i vanredni profesori i predstavnik docenata (jedan ako ih ima do tri, dvojica ako ih

---

46 *Univerzitetski vesnik – list Udruženja univerzitetskih nastavnika*, god. VI, br. 104, 2. novembar 1955, str. 3. U istom broju na str. 1 i 3 vid. Đorđević, J., Fakultetska skupština i njen značaj.

47 *Ibid.*, str. 178–180.

je više).⁴⁸ Ovaj Zakon o Sveučilištu iz 1874, odnosno 1894. godine i srpski Zakon o Univerzitetu iz 1905. godine, da ponovimo još jednom, bili su na snazi i po stvaranju zajedničke države 1. decembra 1918. godine, sve do donošenja jedinstvenog Zakona o univerzitetima iz 1930. godine (po prvom se ravnalo Sveučilište u Zagrebu, a po drugom Univerzitet u Beogradu i Univerzitet u Ljubljani).

Zakon o univerzitetima iz 1930. i Opšta uredba univerziteta iz 1931. godine su propisali da fakultetski savet bira dekana iz redova redovnih profesora na godinu dana. O izboru dekana rektor je samo obavestavao ministra prosvete. Prethodni dekan postajao je prodekan. Jedan profesor je mogao najviše tri puta uzastopce biti izabran za dekana. U tom slučaju mogao je već prilikom drugog izbora prodekan zahtevati da se na njegovo mesto izabere drugi.⁴⁹

Vratimo se Opštem zakonu o univerzitetima. Njime je predviđeno da administrativne, tehničke i druge slične poslove fakulteta vrši sekretarijat, kojim je rukovodio sekretar pod nadzorom i po uputstvima dekana. Za sekretara fakulteta moglo je biti izabrano samo lice koje ima fakultetsku spremu. U propisima koji su važili u Kraljevini SHS, odnosno Kraljevini Jugoslaviji sekretari fakulteta su od 1920. godine imali kvalifikacije, rang i platu sekretara Ministarstva prosvete. Postavljani su ukazom po izboru u fakultetskom savetu.⁵⁰ Od 1930. godine sekretar fakulteta – sa fakultetskom spremom i položenim državnim stručnim ispitom – imao je položaj i platu srednjoškolskih profesora. Međutim, on je mogao imati i srednjoškolsku spremu i u tom slučaju položaj i platu po Zakonu o činovnicima i ostalim državnim službenicima građanskog reda.⁵¹

5.6. PRELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

U članu 58. bilo je propisano da će se odredbe Opšteg zakona o univerzitetima neposredno primenjivati do donošenja republičkih zakona.

U skladu sa ovim, Narodna skupština Narodne Republike Srbije je 21. oktobra 1954. godine donela Odluku o utvrđivanju broja članova Univerzitetskog saveta i fakultetskih saveta Univerziteta u Beogradu. Narodna skupština NR Srbije izabrala je u Univerzitetski savet Univerziteta u Beogradu 17 članova (u decembru je dodan još jedan član), a u fakultetske

48 *Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju*, godina 1874, komad I-XXVI, broj 158, str. 14–16.

49 *Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu*, str. 260, 281.

50 *Ibid.*, str. 236.

51 *Ibid.*, str. 260, 320.

savete Univerziteta u Beogradu: Filozofskog fakulteta 11 članova; Prirodno-matematičkog fakulteta 11 članova; Pravnog fakulteta 10 članova; Ekonomskog fakulteta 9 članova; Medicinskog fakulteta 10 članova itd.⁵²

Narodna skupština NR Srbije je, takođe, 30. oktobra 1954. godine donela Zakon o privremenom načinu izbora predstavnika i članova koje biraju studenti, fakultetski saradnici i saradnici univerzitetskih ustanova i fakultetske uprave u organe fakulteta i Univerziteta u Beogradu.⁵³ Tako je univerzitetskoj skupštini imalo pravo da prisustvuje i učestvuje u raspravljanju i 100 predstavnika studenata, koji su birani tajnim glasanjem iz redova redovnih studenata Univerziteta u Beogradu. Asistenti i drugi fakultetski saradnici i saradnici univerzitetskih ustanova birali su iz svojih redova 100 članova za univerzitetsku skupštinu. Univerzitetska uprava je određivala koliko se asistenata i drugih fakultetskih saradnika, odnosno saradnika univerzitetskih ustanova, bira sa svakog fakulteta i iz univerzitetskih ustanova srazmerno broju saradnika u njima, s tim da svaki fakultet i univerzitetske ustanove biraju najmanje jednog člana.

Fakultetski saradnici svakog fakulteta birali su iz svojih redova za članove fakultetske uprave najmanje jednu petinu svojih članova.

Bio je određen i broj članova koje iz svojih redova biraju fakultetske uprave u fakultetski savet: Fakultetska uprava Filozofskog fakulteta u Beogradu 12 članova; Fakultetska uprava Prirodno-matematičkog fakulteta 12 članova; Fakultetska uprava Pravnog fakulteta 9 članova; Fakultetska uprava Ekonomskog fakulteta 9 članova; Fakultetska uprava Veterinarskog fakulteta 8 članova itd.

Slično je postupljeno i u drugim republikama. Primera radi, Izvršno veće NR Slovenije je 27. oktobra 1954. godine predložilo Narodnoj skupštini te republike odluku o izboru predstavnika nastavnika, saradnika i studenata u Savet i Skupštinu Univerziteta i savete fakulteta u Ljubljani.⁵⁴

O neposrednoj primeni odredbi Opšteg zakona o univerzitetima, do donošenja republičkih zakona, svedoči da je na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu rad na statutu otpočeo odmah po donošenju tog saveznog zakona 1954. godine. Tada je formirana Komisija za statut, koja je održala preko 30 sednica i čiji predlozi su bili predmet diskusije fakultetskih organa, istaknutih pravnika iz prakse i Udruženja studenata prava.⁵⁵

U prelaznim i završnim odredbama Opšteg zakona o univerzitetima prepušteno je republičkim izvršnim većima (do donošenja republičkih

---

52 *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 56/54.

53 *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 58/54.

54 <https://www.sistory.si/publication/1084>, 2. mart 2025.

55 APf, Izveštaj o radu Pravnog fakulteta u Beogradu za školske 1954/55, 1955/56. i 1956/57. godine, str. 2.

zakona o univerzitetima) da propišu sprovođenje odredaba ovog zakona o habilitacionom radu i ispunjenju uslova za nastavnike kod ponovnog izbora (član 59. st. 1–2).

Zakon o izmenama i dopunama Opšteg zakona o univerzitetima, od 29. decembra 1955. godine, u članu 2. je propisao: „Za lica koja su se na dan stupanja na snagu Opšteg zakona o univerzitetima zatekli u zvanju profesora univerziteta na fakultetima na kojima se po ranijim propisima za izbor nastavnika nije tražio kao uslov doktorat ili habilitacioni rad, smatra se da ispunjavaju uslov koji se po ovom zakonu traži u pogledu doktorata ili habilitacionog rada.

Odredba iz prethodnog stava ne važi za slučaj ponovnog izbora vanrednog profesora ili njegovog kandidovanja za redovnog profesora.”

U prelaznim odredbama prvobitnog Opšteg zakona o univerzitetima bilo je propisano da se zvanje predavača po potrebi može zadržati najduže četiri godine (do 15. jula 1958. godine), pri čemu su im u tom periodu bila data prava i dužnosti saradnika, s tim što su, osim predavanja, mogli da održavaju i ispite (član 60. stav 3).

U republikama u kojima su postojale visoke škole, stvorene od ranijih fakulteta, republička izvršna veća dobila su obavezu da odrede vreme i način njihovog uključivanja u univerzitet i spajanje pojedinih srodnih fakulteta u jedan fakultet (član 61). Tako je Izvršno veće NR Slovenije donelo privremenu uredbu o uključivanju visokih škola i samostalnog fakulteta za agronomiju, šumarstvo i veterinarstvo u Univerzitet u Ljubljani. „Umesto 12 nekadašnjih jedinica, tj. viših škola i samostalnih fakulteta, sada imamo 5 fakulteta i to: Prirodno-matematički fakultet sa dva odseka, Pravno-ekonomski fakultet sa dva odseka, Tehnički fakultet sa sedam odseka, Medicinski fakultet sa dva odseka i Agronomski, šumarski i veterinarski fakultet sa tri odseka.“⁵⁶

Član 62. Opšteg zakona o univerzitetima je, kako je već pomenuto, propisao rok od dve godine, u kome se imaju odbraniti već odobrene doktorske disertacije od strane fakulteta i akademija nauka.

6. ZAKLJUČAK

Sprovedeno istraživanje arhivske građe, zakonskih i podzakonskih propisa i literature potvrdilo je ispravnost prve hipoteze. Brojni pripadnici akademske zajednice iskoristili su pruženu mogućnost da uzmu aktivnog učešća u kreiranju prvog posleratnog zakona o univerzitetima, koji

56 Stenografske beleške sa zasedanja Narodne skupštine NR Slovenije od 27. oktobra 1954. godine, <https://www.sistory.si/publication/1084>, 2. mart 2025.

je – uprkos obeležju „opšti“ – prilično detaljno uređivao materiju visokog obrazovanja za celu FNRJ, ostavljajući republičkom zakonodavstvu da bliže uredi samo neka pitanja. Iako je od šezdesetih godina prošlog veka kompletno uređivanje te materije prepušteno republičkim zakonima, zajednički temelji uspostavljeni saveznim Opštim zakonom o univerzitetima iz 1954. godine ostali su očuvani do raspada jugoslovenske države. Nacrte zakona je izradila posebna komisija u Savetu za nauku i kulturu Vlade FNRJ, a o njima je vođena veoma živa, svestrana i temeljita rasprava. Sačuvana arhivska građa svedoči o toj diskusiji, naročito u univerzitetkim organima i telima, na fakultetima, u sekcijama udruženja univerzitetkih nastavnika, naučnim društvima. Sačinjena su obimna i detaljna mišljenja o nacrtima, sa sugestijama, predlozima izmena i dopuna, koja su upućena sastavljaču nacrtu. Posle godina ćutanja pod stegom administrativnog socijalizma, čuo se glas akademske javnosti. Na kraju su nastojanja da se jugoslovenski model socijalizma učini drukčijim od sovjetskog dovela na terenu univerzitetkog obrazovanja do rešenja koja su univerzitete i fakultete učinila u dobroj meri autonomnim, spremnim da prate akademske tokove na zapadnoevropskim, kasnije i severnoameričkim univerzitetima kroz intenzivnu međuuniverzitetku saradnju. Zaključili smo da je ta autonomija, od 1954. do kraja jugoslovenskog socijalizma, imala svoja ograničenja, u vidu eksterne i interne kontrole koju je sprovodio SK – sve više na republičkom, kasnije i na pokrajinskom nivou. Eksterna kontrola sprovedena je putem delegiranja „naučnih, stručnih i drugih javnih radnika“ u članstvo univerzitetkih i fakultetskih saveta, pri čemu je njihovo učešće u savetima, zajedno sa predstavnicima studenata, bilo 50%. Internu kontrolu vršili su sami nastavnici i saradnici – članovi Partije, koji su, kako su godine prolazile, postajali sve brojniji u nastavničko-saradničkom kolegijumu. I u ranijim posleratnim godinama, kada su bili malobrojni u odnosu na nasleđeni predratni profesorski kadar, nastavnici – komunisti su iza sebe imali podršku brojne partijske organizacije, čije su jezgro predstavljali studenti – komunisti, a iza te organizacije stajala je Udba, vrlo ubedljivi garant da će se politika KPJ/SKJ sprovoditi bez većih problema. Koliko god se želeo otklon u odnosu na rešenja iz perioda administrativnog socijalizma, kada su univerzitete i fakultete bili samo sastavne jedinice nadležnog republičkog organa uprave, nastojala se i razbiti od pre rata nasleđena „cehovsko-staleška struktura“, a profesorski stalež je valjalo svesti na „podnošljivu“ meru (za izbor u zvanje redovnog profesora glasali su redovni i vanredni profesori).

I druga polazna hipoteza potvrđena je u sprovedenom istraživanju. U Opštem zakonu o univerzitetima iz 1954. godine postavljeni su temelji pravne konstrukcije ustanova visokog obrazovanja koji se, u sasvim drukčijem političkom okruženju, drže i u prvoj četvrtini XXI veka u državama

sukcesorima nekadašnje Jugoslavije. Uprkos preovlađujućem trendu unutar Bolonjskog procesa da je samo univerzitet nosilac pravnog subjektiviteta, u Srbiji, Hrvatskoj i Severnoj Makedoniji tim zakonom dobijen status pravnog lica fakulteti su uspjeli da zadrže. U Sloveniji je nađeno nekakvo međurešenje: iako nije pravno lice, fakultet može nastupati u svoje ime i za svoj račun u pravnom prometu i s tim u vezi ostvarivati svoju pravnu i poslovnu sposobnost, ali samo kada obavlja delatnost koja se odnosi na promet dobara i usluga na tržištu. U pravima Crne Gore i oba entiteta u BiH svojstvo pravnog lica priznato je samo univerzitetima, a ne i fakultetima u njihovom sastavu. I drugo, važno dostignuće Opšteg zakona o univerzitetima, pravo visokoškolskih ustanova da donose svoje statute, opstalo je do današnjeg vremena.⁵⁷ Ne sme se izgubiti iz vida ni rešenje iz toga zakona po kojem se postupak izbora nastavnika i saradnika sprovodi isključivo u visokoškolskim ustanovama: izbor je vršio stručni organ fakulteta (fakultetska uprava, kasnije fakultetsko veće, pa nastavno-naučno veće), a potvrđivao ga je univerziteti savet (u periodu 1954–1960. godine), a kasnije fakultetski savet.⁵⁸ Kako je prisustvo predstavnika „društvene zajednice“ u savetima padom komunizma izgubilo prvobitni smisao (političko kontrolisanje rada visokoškolskih ustanova), izborni postupak je donekle modifikovan u svojoj drugoj fazi, utoliko što je gotovo svuda eliminisano učešće predstavnika države (kao osnivača državnih univerziteta) iz postupka izbora u nastavnička zvanja. Uticaj osnivača je posredno zastupljen jedino u Hrvatskoj, u čijem važećem pravu nadležni matični odbor – koga sa liste kandidata koju je utvrdilo Ministarstvo nauke i obrazovanja (moraju biti u zvanju redovnog profesora ili naučnih savetnika) bira Nacionalno vijeće za visoko obrazovanje, znanost i tehnološki razvoj (telo čije članove imenuje Hrvatski sabor) – odlukom utvrđuje da li predloženi kandidat ispunjava Nacionalne sveučilišne, znanstvene i umjetničke kriterije. Prethodno je fakultetsko veće donelo odluku kojom se utvrđuje da kandidat ispunjava propisane kriterijume za izbor u odgovarajuće zvanje, ali je odluka matičnog odbora konačna.⁵⁹ U ostalim državama sukcesorima SFRJ nema takvog indirektnog uticaja osnivača državnih univerziteta. Razlike postoje jedino u pogledu (ne) postojanja dvostepenosti u izbornoj proceduri. U Srbiji i u oba entiteta BiH na stručnom organu fakulteta utvrđuje se predlog odluke o izboru,

57 U važećem crnogorskom i slovenačkom pravu, kao i prema kantonalnim zakonima o visokom obrazovanju u Federaciji BiH, fakulteti nemaju svoje statute. U Republici Srpskoj, iako nema svojstvo pravnog lica, fakultet ima pravo na donošenje statuta.

58 Do stupanja na snagu Opšteg zakona o univerzitetima, fakultetski organ (savet po Uredbi iz 1945. godine) predlagao je izbor nastavnika, a nadležni državni organ je odlučivao o postavljenju.

59 Čl. 43. Zakona o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti.

na osnovu izveštaja stručne komisije, a izbor se obavlja na univerzitetu. U Sloveniji i Severnoj Makedoniji takva dvostepenost postoji samo kod izbora u zvanje redovnog profesora; izbori u zvanja docenta i vanrednog profesora okončavaju se u fakultetskim stručnim organima. Jedino u Crnoj Gori fakultet ne učestvuje u izboru nastavnika, već se celokupan postupak sprovodi na univerzitetu.

U Srbiji izborno veće fakulteta utvrđuje predlog da se kandidat izabere u odgovarajuće nastavničko zvanje, a izbor vrši nadležni stručni organ univerziteta (veće naučne oblasti).⁶⁰ U Republici Srpskoj naučno-nastavno veće fakulteta utvrđuje predlog odluke o izboru u zvanje nastavnika, a veće odgovarajuće naučne oblasti na univerzitetu daje senatu univerziteta mišljenje o tom predlogu. Odluku o izboru u zvanje nastavnika donosi senat univerziteta, na osnovu predloga odluke fakultetskog nastavno-naučnog veća i mišljenja veća odgovarajuće naučne oblasti.⁶¹ U kantonima Federacije BiH procedura izbora u nastavnička zvanja gotovo je ista kao u prvoimenovanom entitetu: predlog odluke o izboru utvrđuje veće organizacione jedinice (fakulteta), a izbor sprovodi senat univerziteta.⁶² U slovenačkom pravu fakultetski senat bira docente i vanredne profesore, a redovne profesore univerzitetski senat.⁶³ U Severnoj Makedoniji je propisana slična procedura: fakultetsko nastavno-naučno veće (*наставно-научниот совет*) bira docente i vanredne profesore, a izbor redovnih profesora, pošto bude obavljen na fakultetskom nastavno-naučnom veću, ide na potvrdu senatu univerziteta.⁶⁴ Prema crnogorskom pravu, izbore u sva nastavnička zvanja sprovodi senat univerziteta.⁶⁵

I ideja o „društvenom upravljanju“, realizovana kroz učešće predstavnika „društvene zajednice“ (koje je birala republička skupština, a kasnije imenovalo republičko izvršno veće) u savetima univerziteta i fakulteta nastavila je putovanje kroz vreme, prolazeći kroz različite metamorfoze. Iako se u demokratskim društvima učešće predstavnika osnivača univerziteta u organu upravljanja smatra sasvim legitimnim, u onim *ex-jugoslovenskim* republikama koje su, po raspadu SFRJ, prolazile i kroz periode autoritarne vlasti, koja je narušavala autonomiju univerziteta, među pripadnicima akademske zajednice postoji bojazan da bi značajnije prisustvo predstavnika države (kao osnivača ustanove) moglo da ponovo dovede do takvog narušavanja. O tome svedoči primer srpskog Zakona o visokom obrazovanju,

---

60 Čl. 75, st. 2. Zakona o visokom obrazovanju.

61 Čl. 95. Zakona o visokom obrazovanju.

62 Npr. čl. 125. Zakona o visokom obrazovanju Kantona Sarajevo.

63 Člen 56, st. 1–2. Zakona o visokem šolstvu.

64 Чл. 173, ст. 1–2. Закона на високото образование.

65 Čl. 72, st. 2. Zakona o visokom obrazovanju.

u kojem je 2005. godine zamenjeno rešenje nasleđeno iz perioda Miloševićevog postsocijalizma, kada je Vlada imenovala 50% od ukupnog broja članova saveta univerziteta, odnosno fakulteta. Tim novim zakonom učešće Vladinih i studentskih članova spušteno je na 33,33% – po 16,66% za obe grupacije), a predstavnici zaposlenih na univerzitetu, odnosno fakultetu dobili su 66,67% mesta u savetima.⁶⁶ Međutim, Zakon o visokom obrazovanju iz 2017. godine umanjio je učešće zaposlenih u savetima univerziteta i fakulteta na 55%, a dao predstavnicima Vlade 30% i predstavnicima studenata 15% mesta u tim organima visokoškolskih ustanova.⁶⁷ Već prilikom prvih izbora za rektore i dekane po tom novom zakonu zabeležene su političke manipulacije jer su u nekim univerzitetskim i fakultetskim savetima bili zastupljeni studenti bliski vladajućoj partiji – Srpskoj naprednoj stranci (SNS). Uz glas ili dva podrške od članova saveta iz reda nastavnika, koalicija Vladinih i studentskih predstavnika bila je u stanju da izabere kandidate bliske vlastima, često suprotno stavovima univerzitetskih senata, odnosno fakultetskih nastavno-naučnih veća. Tek u 2025. godini, pod pritiskom studentskih protesta, podržanih od državnih univerziteta, novelama Zakona o visokom obrazovanju učešće zaposlenih u savetima univerziteta i fakulteta povećano je na 60%, dok je učešće predstavnika Vlade smanjeno na 25%; studentima je ostalo 15% glasova u tim organima.⁶⁸ U predstojećem periodu će se pokazati da li je *buffer* zona od 10 procentnih poena, proširena eventualnim promenama u strukturi studentskih predstavnika u savetima, dovoljna da spreči ponavljanje loše prakse iz prethodnih izbora za rektore i dekane na pojedinim univerzitetima i fakultetima. Ovim zaključkom je potvrđena i naša treća hipoteza – ona o izazovima koje je invencija zakonodavca iz 1954. godine o „društvenom upravljanju“ univerzitetima i fakultetima postavila pred postkomunističke vlasti u državama čiji novi ustavi garantuju autonomiju univerziteta.

66 Čl. 52, st. 4. Zakona o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 76/05, ..., 87/16.

67 Predsednik i četiri člana Nacionalnog saveta za visoko obrazovanje (inače, članovi SANU) dali su ostavke na članstvo u tom telu, protestujući protiv nametnutih rešenja u Zakonu o visokom obrazovanju iz 2017. godine, za koja su smatrali da narušavaju autonomiju univerziteta.

68 Predstavnici nastavnika, saradnika i ostalih zaposlenih imaju većinu u organu upravljanja univerziteta još samo u Federaciji BiH (54,5%), dok je u Hrvatskoj njihovo učešće 50%. U Severnoj Makedoniji, Crnoj Gori i Republici Srpskoj učešće predstavnika nastavnika, saradnika i ostalih zaposlenih je 45,5%, a u Sloveniji 44,4%. Ostatak članova saveta univerziteta / sveučilišnog vijeća (Severna Makedonija i Hrvatska), odnosno upravnog odbora (Slovenija, Crna Gora i oba entiteta u BiH) imenuju osnivač (Vlada) i studenti, a u Severnoj Makedoniji, Sloveniji i Republici Srpskoj i poslodavci.

LITERATURA

1. Bojović, S., 2003, Zakon o Univerzitetu iz 1954. godine, *Godišnjak za društvenu istoriju*, god. 10, br. 1–3, str. 193–204.
2. Bondžić, D., 2002, Univerzitetski vesnik (1948–1956), *Istorija dvadesetog veka*, god. 20, br. 1, str. 157–174.
3. Đorđević, J., 1954a, O značaju i primeni saveznog Opšteg zakona o univerzitetima, u: *Opšti zakon o univerzitetima*, Beograd, Službeni list FNRJ.
4. Đorđević, J., 1954b, O statutima fakulteta, *Univerzitetski vesnik – list Udruženja univerzitetskih nastavnika*, god. V, br. 97, 24. jun.
5. Đorđević, J., 1955, Fakultetska skupština i njen značaj, *Univerzitetski vesnik – list Udruženja univerzitetskih nastavnika*, god. VI, br. 104, 2. novembar.
6. Festić, I., 1965, Razvoj normativne djelatnosti ustanova, *Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu*, god. 13, str. 157–174.
7. Mirković, Z. S., Milenković, M., (ur.), 2014, *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet & Pravni fakultet.
8. Mirković, Z. S., Nastanak Velike škole 1863. godine i njeno evropsko okruženje, u: Mirković, Z. S., Milenković, M., (ur.), 2014, *Vek i po Velike škole u Beogradu (1863–2013)*, Beograd, Univerzitet u Beogradu, Filozofski fakultet & Pravni fakultet, str. 11–45.
9. Neave, G., Patterns, in: Rüegg, W., (ed.), 2011, *A History of the University in Europe*, Vol. IV: *Universities since 1945*, Cambridge, Cambridge University Press, pp. 31–70.
10. Popović, D., Mirković, Z. S., 2024, *Istorija Pravnog fakulteta u Beogradu*, t. I–II, Beograd, Pravni fakultet Univerziteta u Beogradu i Službeni glasnik.
11. Rüegg, W., (ed.), 2011, *A History of the University in Europe*, Vol. IV: *Universities since 1945*, Cambridge, Cambridge University Press.

PROPISI

1. Nacrt za opšti zakon o univerzitetima, 1954, Beograd.
2. Odluka o upisu svršenih učenika srednjih stručnih škola na fakultete, *Službeni list FNRJ*, br. 29/54.
3. Odluka o utvrđivanju broja članova Univerzitetskog saveta i fakultetskih saveta Univerziteta u Beogradu, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 56/54.
4. Opšti zakon o univerzitetima, *Službeni list FNRJ*, br. 27/54.
5. Osnovni zakon o stipendijama, *Službeni list FNRJ*, br. 32/55.
6. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1874, komad I-XXVI, broj 1–58, Zagreb 1875.
7. Sbornik zakonah i naredabah valjanih za Kraljevinu Hrvatsku i Slavoniju, godina 1894, komad I-XXIV, broj 1–97, Zagreb 1894.

8. Student prava – opšta uputstva, nastavni plan (program predavanja i ispita), udžbenici i literatura, ispiti i diploma, raspored predavanja, adrese nastavnika i osoblja, raspored slušaonica, seminara i instituta, ur. Baralić, D. (sekretar Pravnog fakulteta), 1940–1941, Beograd.
9. Uredba o univerzitetskim vlastima i nastavnom osoblju, *Službeni glasnik Srbije*, br. 25/45.
10. Uredba o prosvetno-naučnoj struci, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 44/47.
11. Uredba o vanrednom studiranju na univerzitetima i visokim školama, *Službeni list FNRJ*, br. 107/47.
12. Uredba o izboru rektora Univerziteta i velikih škola i dekana fakulteta, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 46/48.
13. Uredba o katedrama na fakultetima Univerziteta i velikih škola, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 46/48.
14. Uredba o organima i nastavnom osoblju Univerziteta i velikih škola, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 58/48.
15. Zakon o izmenama i dopunama Opšteg zakona o univerzitetima, *Službeni list FNRJ*, br. 58/1955.
16. Zakon o privremenom načinu izbora predstavnika i članova koje biraju studenti, fakultetski saradnici i saradnici univerzitetskih ustanova i fakultetske uprave u organe fakulteta i Univerziteta u Beogradu, *Službeni glasnik NR Srbije*, br. 58/54.
17. Zakon o doktoratu nauka, *Službeni list FNRJ*, br. 29/55.
18. Zakon o sticanju naučnog stepena doktora nauka, *Službeni list FNRJ*, br. 89/48.
19. Zakon o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 88/17, ..., 19/25.
20. Zakon o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik RS*, br. 76/05, ..., 87/16.
21. Zakon o univerzitetu, *Službeni glasnik RS*, br. 21/02.
22. Zakon o univerzitetu, *Službeni glasnik RS*, br. 20/98.
23. Zakon o visokom obrazovanju i znanstvenoj djelatnosti, *Narodne novine*, br. 119/22.
24. Закон на високото образование, *Службен весник на Република Македонија*, бр. 82/18, ..., 58/24.
25. Zakon o visokem šolstvu, *Uradni list Republike Slovenije*, br. 32/2012, ..., 102/23.
26. Zakon o visokom obrazovanju, *Službeni list Crne Gore*, br. 44/2014, ..., 125/23.
27. Zakon o visokom obrazovanju, *Službeni glasnik Republike Srpske*, br. 67/20.
28. Zakon o visokom obrazovanju, *Službene novine Kantona Sarajevo*, br. 36/22.
29. Zbornik zakona i uredaba o Liceju, Velikoj školi i Univerzitetu u Beogradu, priredio Baralić, D. T., 1967, Beograd, Naučna knjiga.
30. Zbornik zakona i uredbi o Univerzitetu u Beogradu (1945–2000), knjiga 1, sastavila i priredila Grbić, B., 2008, Beograd, Univerzitet u Beogradu.

IZVORI S INTERNETA

1. https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00064_19530627|page:5, 15. januar 2025.
2. https://istorijskenovine.unilib.rs/view/index.html#panel:pp|issue:UB_00064_19540613|page:3, 23. februar 2025.
3. <https://www.sistory.si/publication/1084>, 2. mart 2025.
4. Stenografske beleške sa zasedanja Narodne skupštine NR Slovenije od 27. oktobra 1954. godine, <https://www.sistory.si/publication/1084>, 2. mart 2025.

OSTALI IZVORI (STATISTIČKI PODACI I ARHIVSKA GRAĐA)

1. Arhiv Jugoslavije, fond 318 – Savezni sekretarijat za obrazovanje i kulturu, fascikla 60 – Visoko školstvo, jedinica opisa 87 – Opšti zakon o univerzitetima.
2. Arhiv Pravnog fakulteta u Beogradu, Izveštaj o radu Pravnog fakulteta u Beogradu za školske 1954/55, 1955/56. i 1956/57. godine.
3. Arhiv Pravnog fakulteta u Beogradu, Zapisnik sa sednice Saveta Pravnog fakulteta, održane 29. decembra 1955. godine.
4. Državni arhiv Srbije, fond Univerzitet u Beogradu, Preporuka o izradi nastavnih programa od 15. 4. 1957.
5. Istorijski arhiv Beograda, fond UK SKS, 1956, 1959, organizaciona jedinica Zapisnici i materijali sa sastanaka UK SKS, inventarski broj 50, Zapisnik sa sastanka UK, 13. septembar 1956. godine.
6. Izveštaj o radu Univerziteta u 1952/1953. godini, 1953, Beograd.
7. Statistički izveštaj Narodne Republike Srbije za 1949. godinu, 1950, Beograd.
8. Statistički godišnjak N. R. Srbije za 1951. god., 1952, Beograd, Zavod za statistiku i evidenciju.
9. Statistički godišnjak FNJR 1955, 1955, Beograd, Savezni zavod za statistiku.

GENERAL UNIVERSITIES ACT 1954:
THE FIRST POST-WAR LAW ON HIGHER EDUCATION
IN YUGOSLAVIA AND ITS LONG-TERM EFFECTS

Part Two

Dejan Popović

Zoran S. Mirković

ABSTRACT

After the break with the USSR, the Yugoslav communists began to build a different model of socialism, in which higher education was given a certain autonomy, while the Party preserved its monopoly of power. From 1952 to 1954, a broad debate (including both communist politicians and professors) was held about the issues of new organization of universities and faculties, State's influence on managing these institutions, the election of professors, etc. In 1954, the Federal People's Assembly passed the General Universities Act. With this law, universities and faculties were given the status of legal entities and the right to adopt their statutes. They were governed by a council (in which professors and the state /with students/ each had 50% of the votes), a rector/dean and a university/faculty management. The influence of this law is still felt in the successor states of ex-Yugoslavia, and in Serbia, Croatia and North Macedonia faculties still have the status of legal entities.

Key words: General Universities Act, Legal entity status, University Council, Rector, University Management, Dean, University professors, Students, League of Communists of Yugoslavia.

Dostavljeno Uredništvu: 5. aprila 2025. godine

Prihvaćeno za objavljivanje: 26. maja 2025. godine